

Упорядник М. Г. Рильський

*Мудрості
від Максима Рильського*

*ВІСЛОВІІ, ПОРАДИ, РОЗДУМІ, НАСТАНОВІ,
ЗВЕРНЕННЯ, МІРКУВАННЯ
ПРО ФІЛОСОФІЮ БУТТЯ*

УДК 821.161.2'06-92Рил

М89

Надруковано на замовлення КП «Центр публічної комунікації та інформації» в рамках інформаційно-комунікаційної кампанії «Київ — читає!»

Проект родинного фонду Максима Рильського
"Троянди й виноград"

Рильський, Максим

М89 Мудрості від Максима Рильського. Вислови, поради, роздуми, настанови, звернення, міркування про філософію буття / упорядник М. Г. Рильський. — К. : Саміт-Книга, 2019. — 264 с.

ISBN 978-966-986-132-0

Максим Тадейович Рильський залишив по собі справжній розсип глибоких філософських роздумів, висловів, звернень, порад, утверджень, які не втратили своєї актуальності й в нашому сьогоденні. Дійсно, як наголошував сам класик, «великий поет — завжди сучасник».

Утвердження рідної мови, піклування про слово і духовність людини, звернення до молоді, проблеми виховання й ставлення до природи, вияви добросердя — все, що хвилювало поета-академіка протягом усього життя, — знайшло відтворення в книжці, в окремих віршах і поетичних рядках, в цитатах і витримках з літературно-мистецьких студій та розвідок, епістолярної спадщини, публіцистики.

Водночас книга розкриває світосприйняття, духовні й моральні принципи, життєві спостереження видатного національного гуманітарія та гуманіста. А також широчінь інтересів, уподобань, переконань світоча нашої культури.

Збірка матиме особливе виховне значення в період вироблення та становлення духовно-моральних цінностей суспільства молоді держави.

УДК 821.161.2'06-92Рил

© Рильський М. Г., 2019

ISBN 978-966-986-132-0

© «Саміт-Книга», 2019

Передмова

«...СПОГАДАЙ МЕНЕ... БО СИВИНА НАВЧИЛА...»

На одному із освітянських сайтів вчитель літератури перед тим, як надати учням цитату з вірша «Мова» («Не бійтесь заглядати у словник...»), так представив автора: «мудрий поет Максим Рильський». Подумалось, як просто, лаконічно й разом з тим влучно визначена поетична спадщина класика.

Слово «мудрість» не до кожної грані людської діяльності, навіть творчої, пасує. А стосовно поета-академіка (скільки їх у нас?) Максима Рильського — саме так. Стосується не окремих творів чи збірок, а більшої частини літературної спадщини, залишеної під час першого, другого та третього «поетичних цвітінь», в публіцистиці, в численних прозових розвідках та студіях, літературно- та мистецтвознавчих творах, спогадах, листах.

Коли людину називають мудрою, перш за все віддають данину набутих роками життєвому досвіду, енциклопедичності знань, толерантному спілкуванню, морально-етичному вихованню. Зазвичай, такі якості притаманні людині літній, за плечима якої роки й

роки життя. Дійсно, «сивина навчає...» Але стосовно раннього Максима Рильського?

Відкрийте перші поезії 12–13 річного юнака:

«Приснилось убогому щастя, | Котрого у світі нема...» (вірш «Сон», 1907 р.)

«...Народ без крові Щастя здобуде, | Й царство любові На землі буде...» («Моє бажання», 1908 р.)

«...Було колись... а тепер що? | Тяжко спом'янути... | Чи удасться ж моїй ненці | Доленьку здобути?! («Запорізька могила», 1908р.)

«Де ж та доля, де та правда, | Що ми дожидали?...» (1908р.)

Звичайно, ці сторічної давнини рядки бачаться далекоглядними. Але звідки у підлітка такі щирі й глибокі соціально-філософські роздуми й міркування? Мабуть, перші паростки мудрості виявилися вродженими, генетичними — від батька й матері — шляхтича-аристократа, селянського правозахисника Тадея Розеславовича та селянки з Романівки Меланії Федорівни, їх оточення, друзів із Старої Київської громади («...А з любов'ю до народної пісні, до народної творчості, я, здається, й вродився», — згадував з часом М. Рильський).

Звичайно, середовище виховувало юного Максима. Спочатку — романівська природа, романівська земля, «напоєна вечірніми дівочими піснями, звуками, породженими гармонією почуттів». Згодом — родини Миколи Лисенка, професора Олександра Русова, елітна гімназія Володимира Науменка. Оселя «чародія музики» в Києві по вулиці Маріїнсько-Благовіщенській, 95 фасадом дивилася на одне подвір'я з будинками, в яких мешкали Косачі та Старицькі. Повз вікно Лесі Українки Максим поспішав у гімназію. Ці три квартири, три сім'ї були оазою високої культури, народоловства і справжньої інтелігентності.

Юний гімназист, знявши герб з кашкета, крадькома відвідував концерти Українського клубу, де звучали твори Гайдна, Моцарта, Бетховена, часто у виконанні самого Лисенка. Напівзаборонений клуб відвідували Олена Пчілка, Леся Українка, М. Коцюбинський, М. Старицький, О. Олесь, М. Садовський.

Він мав щастя бачити й слухати живими Марію Заньковецьку, Панаса Саксаганського, Марка Кропивницького, Олександра Мишугу, хор Олександра Кошиця.

Театральний, музичний, художній й книжковий Київ передреволюційного десятиріччя був йому відкритий

в усьому своєму розмаїтті. Олександр Дейч, друг ще з гімназійних років, згадував, як зустрівши Максима на виставці художників «Мир искусства» почув від нього серйозні думки про сучасне малярство, «а ще раніше в археологічному музеї Максим спокійно, із знанням предмета, розмірковував про долю скіфських черепків з колекції Ханенка, чим і викликав схвалення старого знавця, директора музею М. Ф. Біляшівського»... Зайшла мова про село; «...я зрозумів тоді, що вже в ранньому віці Максим обожнював природу, знав і голоси птахів, і вдачу риби, і всі прийоми мисливства».

Все, що сприймається в дитинстві та в юності з подихом радості, міцно опановує душу, залишається дорогим на все життя.

Вже третя поетична збірка неокласика «Синя далечінь» (1922 рік) надала підстави Євгену Маланюку, одному з найбільш визначних поетів, публіцистів та літературознавців діаспори, розмірковувати про роль і місце інтелекту в українській поезії і ставити за приклад саме Максима Рильського (стаття «Дарунок Києва»). За думкою Маланюка, саме інтелект Максима Рильського прокладав шлях українській поезії в європейську культуру.

Під час виступу на диспуті «Шляхи розвитку сучасної літератури» (24 травня 1925 року) Рильський відстоював свій європейський вибір:

«...Перед нами стоїть питання, що брати з Європи, європейської культури собі для вжитку... Досвід усього минулого, усього попереднього, чи то в галузі політики, чи то в галузі літератури, досвід попередників потрібно використати...»

Саме цей досвід, взятий до вжитку раз і назавжди, на додаток до вродженого й набутого пізніше, склали те, що ми називаємо мудрістю й інтелектом Максима Рильського. Мудрість та інтелект йшли по його життю і творчості поруч, доповнюючи й збагачуючи один одного.

Максим Тадейович перебував у постійному шуканні знань. Це означало не тільки широку обізнаність з духовними витворами різних націй у різні історичні епохи, а й напружену, повсякчасну роботу інтелекту й душі. Як результат, стверджує Володимир Панченко, справжні гори виконаної роботи. «Дійсно, кажуть, хто багато працює — той має час. Він мав талант до праці, натхненний або споряджений таким словом-мото-ром, як любов».

Й водночас, залишався тим життєлюбом, який любив і спілкування з друзями, і хорошу застільну бесіду, збуджений гомін гостей, і усамітнення десь на березі романівського ставу, і власні імпровізації за роялем, і дотепний жарт.

Якось Олесь Гончар згадував, дорікаючи молодому літератору: «глянь на Рильського, повчись у старого. Йому наша література мусила б писати за день по три трудодні, а тобі?»

«Поет, рибалка і філософ, правдивий друг Сквороди». Це знову Маланюк про Максима Рильського. Як і ці його рядки із вірша «Сучасники»:

«Навколо — хаці й печеніги,
А в кельї — тиші ніжний спів,
Реторти, циркуль, колби, книги,
І Ви — алхімік мудрих слів».

Саме Маланюк, як ніхто інший, зрозумів історичну роль Рильського в «страшну, цинічно-підлу добу».

Як «закладника нашої культури й нашої духовності». Таке визначення Рильський отримає від нього по-смертно, як й інші незаперечні оцінки «архимаїстра нашої поезії», «великого сеніора нашої мистецької культури».

Український поет і перекладач Василь Мисик вважав, що філософія Рильського це не що інше, як живцем узята й перенесена у ХХ століття мудрість Сковороди. Додамо, можливо, й спосіб життя. Як і у батька в молодості, безкінечні мандри по рідній землі та інших країнах. Принаймні, останні 15 років життя. Не дорікайте, що літаком чи комфортабельним автомобілем. «А вже тому чумакові мандрівочка пахне». Це його улюблений вислів із старої чумацької пісні перед поїздкою. Як й інший — «враження — хліб поезії». Мандрівки, постійні спілкування з визначними гуманітаріями свого часу, як і з природою, яку любив і захищав пристрасно й натхненно, — теж джерело його мудрості.

Згадують, Максим Тадейович був легкою людиною, якщо під цим словом розуміти душевну відкритість, вміння слухати співрозмовника, безмежну доброту, людинолюбство й дотепність.

А ще — невичерпні жага й допитливість до всього, що відбувалося довколо в культурному житті, в освіті, побуті, в суспільних відносинах. А також нестримний потяг до книги («Як не любити любов'ю наснажених, мудрістю сповнених книг...»). Його

дивовижні доброзичливість, невичерпно щедрий дар спілкування за різних умов та за різних обставин постійно жили класика мудрістю.

Варто навести влучний вислів Павла Тичини: «...Максим Тадейович Рильський володів мудрістю життя. Цієї мудрості ім'я — людинознавство...»

Про це ж згадує й Андрій Малишко: «Люди беруть у руки його книги, коли їм важко і коли радість у житті, тому що в них живе і не висихає, наче чисте джерело, земна мудрість і висока простота, що така близька людському серцю».

Доповнює ці думки Олекса Ющенко: «У найтяжчі хвилини свого життя — а їх ніхто не зможе полічити — наш великий сучасник, поет і мислитель, народознавець і педагог знаходив розраду в роздумах про хороше в людях, у стосунках з ними. Бути з людьми, чимось допомагати кожній людині,.. це життєве кредо Максима Тадейовича».

Численні розвідки, студії, дослідження з історії рідного мистецтва, становлення українського слова, художнього перекладу, педагогіки. Нарешті, публіцистика, зокрема, «Вечірні розмови». Близько 50-ти публікацій в газеті «Вечірній Київ» на початку 60-х років!

Безперечно, чимало з того, з огляду на наш час, вам здасться наївним чи архаїчним. Але скільки людей чекало на ці статті, зверталися до автора, отримували відповіді. І скільки там мудрих сучасних порад, висловів, зауважень, міркувань! Не тільки з питань культури, а з будь-яких, що хвилювали людей. Ще один прояв мудрості та інтелекту. Знайдіть інший подібний приклад спілкування класика з громадою зараз — навіть в інтернеті.

Як влучно сказав про друга знову ж таки А. Малишко: «Дзвенить,бринить, гуде крилата твоєї мудрості бджола...»

Постійно відвіую кабінет Максима Тадейовича в його меморіально-музейній садибі в Голосієво (свого часу мав можливість спостерігати його самого за роботою). Але сьогодні ловлю себе на думці: мудрість і філософія не тільки вроджені й набуті, але й від уміння зосередитися в самому собі, зануритись в своє духовне «я», позбутися всього зайвого, що може відвернути увагу, завадити думкам. Один з віршів так і названо «Медитація». Ми, домочадці, кроку зайвого не наважувалися ступити, поки дід працював. Він любляв усамітнення на природі, а вдома — у своєму

кабінеті. І сьогодні постають в пам'яті рядки, і ніби навіч бачу робочий стіл, схилену сиву голову: «...Ніч, лампа, роздум, самота, | Сніги паперу ще німого. | Спокійна творчості тривога, | В мовчанні зімкнені уста | Ледь-ледь окреслена мета. | Знов серце манить у дорогу».

Книжечку «Мудрості від Максима Рильського» складено з кількох розділів. Спочатку — вислови, поради, роздуми, звернення, які стосуються найрізноманітніших аспектів життя, творчості, духовності людини, морально-етичних цінностей. Потім — посьяти природі. Безперечно, мудрість народжувалася «...у тиші, над вудками...».

Десять років тому товариство «Просвіта» видало книжечку «Життя духовного основа», в якій надані висловлювання, роздуми Рильського про мову, про культуру загалом. Скористався, додав, ще раз переглянув літературно-критичну спадщину. Читаєш і захоплюєшся, яка глибина думки, яка закоханість у рідне слово, скільки врешті решт зроблено для становлення сучасної літературної української мови. Окремі підрозділи присвячені поезії, педагогіці, мистецтву, художньому перекладу.

А яку неоціненну скарбницю складає епістолярна спадщина класика, його листування, як з відомими

адресатами, так і з пересічними громадянами, які потребували його допомоги чи поради. Мудрість — це і доброта серця, душевний порив щедрості, бажання піти назустріч людині. Ця тема потребує окремої розмови. Надаємо лише кілька прикладів листів. Останні — вже невиліковно хворого Максима Тадейовича з лікарні. Навіть за таких умов мудрість не полишала його. Спробіть жартувати.

Нарешті, останній розділ — віршовані роздуми. Вихоплені окремі цитати з віршів можуть здатися незрозумілими, тому вирішив навести повністю, а в окремих випадках повторити вже не фрагментарно. Вірші подано, в основному, за хронологією написання.

Звичайно, коментувати мудрості — річ невдячна. Над ними треба замислюватися. Краще за все — з невеликою книжечкою в руках, перегортаючи сторінки і повертаючись до попередніх. Читати філософські вірші чи публіцистичні міркування Рильського один раз, поспіхом — замало. Повірте, ви вловите загальну канву, ритміку, красу й образність слова. Але думка поета може вислизнути, загубитися, виявитися спочатку невловимою, не відкриється вам відразу. Зі свого досвіду, раджу: поверніться знову. Намагайтесь зрозуміти,

пізнати епоху, в яку писались рядки, протиставити зміст сьогоденню.

На думку Івана Льєнка, поет-академік мав могутній інтелектуальний, духовний потенціал, який нарощував все життя. «Всебічна жадібність до культури в поєднанні з жагою добродіяння і творення живила його неповторний талант».

Ця праця не претендує на вичерпність, повний обсяг висловів, роздумів, настанов світоча нашої культури. Деякі з них здаються, як то кажуть, не на часі, а інші, подумалося, не будуть сприйняті нашими сучасниками. Але мрію, щоб «мудрості» прочитало якомога більше молоді. Хіба можуть застаріти міркування про любов і шану до рідної землі, природи, мови, людини? А звернення до серця, застереження від байдужості, заспокоєності?

Втім, побоювання, мабуть, виявляться марними. «Великі поети — завжди сучасники», — наголошував Максим Рильський. І в цьому його правда — правда мудреця і мислителя.

Максим Георгійович Рильський,
директор родинного фонду
Максима Рильського
"Троянди й виноград",
онук

*«Все записуй в серці
молодому...»*

ВИСЛІВ – ЯК ІСТИНА

...Само страждання в щастя виростає...

...Знай... людська мисль – найбільша мука...

Хто садить дерево – благословен!
Благословен, хто викопав криницю!

...Любов до природи – це таке ж усім зрозуміле почуття, як любов до батька й матері.

...Мова є сповіддю народу... Мовою можна отруїти свідомість – і піднести її, прояснити, оздоровити.

...Єдиний народ повинен мати єдину літературну мову...

...Знання мов завжди збагачує людину...

Бездарність галаслива, вона сама собі проб'є дорогу.
А талант потребує підтримки...

...Ми ще ніколи не були собою...

Великі поети – завжди сучасники.

...Бо дивна річ: людина кожна якоюсь мірою поет...

Враження – хліб поезії.

...Служіння музі не терпить галасу і метушні...

...Я молодий, бо з молодими!..

...Пам'ять серця – о, вона жорстока,
Та без неї тяжче, як при ній!

Всі справді художні твори на історичні теми є до певної міри проекцією минулого в сучасність.

...Рости, живи – і знай, що людська мисль,
Що людська творчість – це найбільша мука,
Найбільша радість на планеті нашій,
Найкращій – присягаюся – з планет!..

ПОРАДИ НА ВСЕ ЖИТТЯ

...Спочинок – смерть. Іди, перемагай утому!..

...Будь щедрим, як сонце, як море, як вітер, як синь,
В любові безмежний, у гніві не віддай пощади...

...Неси до людей всі думки, почуття і слова —
І серце твоє не згорить, не замовкне, не згасне.

Згаси у серці зло...

...Спочинок – смерть. Іди, перемагай утому,
До мільйонів рук свою снагу додай,
Будь з тими, хто живе у пориві одному,
І в радість перекуй дрібненький свій отчай.

...Умій дивитися, людино, на людей...

Бійтесь сентименталізму, не бійтесь щирого
почуття...

...Складна це досить річ – минулий вік судити,
Не завжди варто тут рубати з-за плеча.
Хай кожен рік життя і кожен день прожитий
Нас обережності й розважності навча.

...Знаєте, к какому я пришел выводу за свою долгую
жизнь? Если ты знаешь, что чем-то можешь причи-
нить человеку зло, – крепко подумай, потом еще
раз подумай и не делай зла. Если же знаешь, что
можешь сделать человеку добро – делай не думая!

Якщо не підходити до історичних явищ з історичною й діалектичною міркою, то краще до них зовсім не підходити...

...Коли тривоги життєвої
Тебе охопить вітер злий, –
По вінця сили трудової
У серце стомлене налий!..

О, літ людських не треба рахувати:
Летять вони, і не спинити їх...

...Не бійтесь надто гострої критики – бійтеся надто м'якої...

...Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього. Хто не шанує видатних людей свого народу, той сам не гіден пошани...

...Умій дивитися, людино, на людей!
Це ж не ляльки тобі і навіть не рослини!
Учися вірити, креси з німих грудей
Найкращі блискавки! Нехай крило орлине
На всесвіт шириться, кружляє і гуде!
Хай ноги стомлені ідуть на верховини!
Хай світ освітлиться похилим і сліпим!
Хай тиша степова лунає, наче грім!

ДУМКИ ПРО НЕСПОКІЙ

Смерть минулого – дорога в майбуття...

...Найпишніше там цвітіння,
Найвище серце там зліта,
Де рух, де дія, де горіння,
Чуттів і мислей повнота.

Та коли ж ти заспокоїшся, серце?
Коли будеш битися рівно,
Як годинник,
Як механізм,
Як розум розважний?

А чи ж так це й потрібно?

...Той не зна самоти між безлюдних степів,
З ким живе Леонтовича спів,
Той не відає смутку в сумні вечори,
З ким говорить Франко до зорі...

...Хто тільки минулим багатий, –
В майбутнє іде навмання...
Ні! Жити, любити, співати,
Горіть – до останнього дня!

...Маю жаль я за всім, що плило біля мене й круг мене,
За всіма, що любили мене і кого я любив,
Знай, що в світі найтяжче – це серце носити студенне!
Краще вже хай шалене, повите у ніжність і гнів!..

...Рости весь вік, щороку молодіть,
У глибині захмарених століть
Дошукуватись проблесків нового...

...Зимовий вечір ліг на землю синюватий,
Та в серці, чорт бери, не відцвіла весна,
І доки в жилах кров, і доки серце зряче, –
Ровесник я тобі, незнаний мій юначе!..

...Радій же серце! До останку пий
Життя людського пінистий напій,
Палай з людьми жагою однією.

О, бідний той, хто крізь завої сині
Іде самотньо, мовчки, без мети:
Лише гуртом і пущі, і пустині
З піснями, з гуком можна перейти...

...Мене завжди вабили й ваблять далекі горизонти,
в прямому розумінні й в переносному.

...Народне щастя і народне горе
Я намагався в слово перелить,
Ішов з народом через доли й гори.

...Землі своєї зелень та блакить
Любив я серцем, і на схилі віку
Хотів про те правдиво повістити.

ФІЛОСОФІЯ БУТТЯ

...Хто, як тарган, життя прожив запічно,
Хто, друзі, у мандрівках не бував
(В прямому значенні й метафорично),
Той добрості людської не спізнав
(Підлоти теж, признаюся дотично),
Той не сподобився високих прав
Почути в мові, мало не побожній:
«Слід помогти! Це люди подорожні!»

...Любов до Вітчизни починається з любові
До берізки перед порогом хати,
До стежки на городі, втоптаній дитячими ногами,
До верби над ставом, у дзеркало якого ти вдивлявся
змалку...

Згаси у серці зло! Розширила над нами
Прозора тишина здивоване крило,
І берег блимає вечірніми огнями...
Згасить у серці зло!

Дай руку — і ходім глибокими шляхами
У храмі вічному схилить своє чоло,
Заплакать радісно в нерукотворнім храмі,
Згасить у серці зло!

Згадай, безумче! Світ – не тільки ти:
Крім тебе є думки, планети, птиці.
Є з'явища такої краси,
Яка тобі, дурному, і не сниться!

Вмираючи, умій зо співчуттям,
З усмішкою поглянути навколо...
Хто злився раз із світовим життям, –
Згниє в землі, але не вмере ніколи!

І старості, і юності хвала,
Та все-таки нас юність переважить...
Ну що ж! Про наші мислі і діла
Нащадкам дещо хоч книжки розкажуть...

...Правда завжди на стороні дітей, бо їм, як то кажуть, належить майбутнє. І правда завжди на стороні чесних батьків, бо вони зорали ґрунт для того майбутнього...

...З національним характером аж ніяк не слід плутати поняття національної окремішності, “відрубності”, виключності, винятковості...

...Хто сіє хліб, хто ставить дім,
Хто створює поему, –
Той буде предком дорогим
Нащадкові своєму.

...І досі бережу тверду я віру:
Хай осінь мертвим листям шелестить,
Хай старість чеше сивину лукаво,
А для людини, як вона людина,
Як має серце, для людей відкрите,
Само страждання в щастя виростає,
І над землею, критою туманом,
Веселиками линуть журавлі.

...Яке це славне слово – хлібороб, –
Що жартома ще звать і гречкосієм!
До слів найкращих я вписав його б,
До тих, які ми серцем розумієм!..

...Ходи собі шумливими шляхами,
Гукай, кричи, роби акторські жести, –
А я б хотів у тиші, над удками
Своє життя непроданим донести.

...О, коло вічного, всесильного життя!
Як добре бачу я, як ясно розумію,
Що осінь в глибині таїть весни надію,
Що смерть минулого — дорога в майбуття!

...І я бачу її, бачу ту, кому до страдницьких
Ніг клали поети всього світу і всіх століть
Найдорожчі свої приносини. Бачу
Матір...

Благаю, критики, простіть
Поета, впалого в задуму!..
...Як сумно тій людині жить,
Яка в житті не знала суму.

...Зрозумійте, люди, річ єдину –
Що брехать не вміє мій язик...
Внук мій любить пахощі бензину,
Ну, а я і досі ще не звик...

СЛОВО ДО МОЛОДІ

Тепер я ледве можу зрозуміть,
Чом замолоду мріяв я про спокій,
Бо нині кожну обернути мить
Хотів би в бурю, в блискавки високі.

А сніг паде. А голова в снігу,
А груди повиваються морозом...
За безрозумну юності жагу
Жбурнув би геть я свій старечий розум!

Все записуй в серці молодому,
Буде це як знахідка тобі,
Коли в старість прийдеш, як додому,
Як у гавань тиху по плавбі!..

...Милий сину! Коли я цю землю хвилину покину, –
Мій недоспів візьми і, як пісню, його понеси!

...Ти недосвідчено ступаєш по землі, –
Дозволь благословить твої пружисті кроки!
Лови на повну грудь і радощі, й жалі,
На повне серце пий земне життя широке,
Гойдайся і пливи на вітровім крилі,
Навіки зберігай свої зелені роки!
І знай, що кожен рух, і кожен звук, і крик
Вмирають кожен мить, але живуть повік!

...Мій сину! Путь твоя по іншому ітима,
Та зичу, щоб і ти товаришів знайшов
З серцями ясними, з думками молодими,
З любов'ю до людей, до міст і до дібров,
Бо почуття такі і творять лиш людину..

...Будь вірним слову, що усім словам
Із ним одним ніколи не зрівняться!
Хай веселять тебе любов і праця,
Хай дружби непогасної крило
Гірке від тебе відганяє зло,
І хай у час останній свій про сина
Спокійно я подумаю: л ю д и н а !

...Дівчина поле й співає. Озвались до неї
Інші — у кожної серце, як жайворонок-птах.
Всі заспівали одної, і кожна співає своєї,
Спільна дорога у всіх, та окремий у кожної шлях.

Я так давно не чув, як перепел вночі
Запідпадьомкає, як в лузі деркачі
Охриплим голосом задеркотять жагуче.
Ти вперше чуєш це, маленький мій унуче,
Що довго так не спиш, дивуючи з життя.

Люби його, люби, як я любив, дитя,
Як знову я ладен — і можу ще любити!
Перед тобою світ — великий том розкритий,
І перші букви в нім тобі лише дались..
Що ж! Ті, що я не знав, спізнаєш ти колись!

...Розчаруватись можна в друзі
І можна розлюбить жону,
На голубому виднокрузі
Згубити можна ціль ясну,
Але піддам того нарузі,
Прокльоном вічним проклену,
Хто рідний край у горі й тузі
Забуде хоч на мить одну...

...Кожна хмарка й травинка, у зорі відбиті твоєму, –
Тільки раз тобі послані, вдруге не буде таких!
Звуків, ліній, та барв ми довіку назад не вернемо,
Тож не думай ніколи: багато ще стрінеться їх!..

ОДА КНИЗІ!

Як не любити любов'ю насажених,
Мудрістю сповнених книг...

...Дивлюсь на них – тепло стає на душі... Це ж моя
атмосфера, без неї засумую навіки.

Книги – розум до інших уважний.

Нетлінних книг ряди – утворення віків.

...Світла кімната моя
З голосними, як дзвони, книгами!

Прокидаюсь я з радісним почуттям, що на мене чекає
улюблена робота. І я щасливий поспішаю в кабінет.
До книг.

Книгу треба не тільки любити, а берегти
й шанувати, вона повинна бути в чесних і чистих руках...

*«Ліс зустрів мене
як друга...»
(З любов'ю до природи)*

У східних народів кажуть: хто не посадив у житті ні одного дерева, той не вартий людської пошани, той даром прожив життя. Це глибока правда. Зате кожен, хто посадив чи біля свого будинку, чи біля школи, чи при дорозі, чи в лісі дерево або кілька дерев,— зробив хорошу й корисну справу. А хто без пуття знищив деревце — вартий найсуворішого осуду. Кожен, хто захистив пташине гніздо чи влаштував кормушку для корисних птиць, хто оборонив рибу від безглузлого нищення під час нересту (метання ікри), заслуговує на велику подяку. Усе, що ми робимо для збереження і охорони природи,— робимо для людського щастя, для людської радості.

Юні друзі! Вивчайте природу, любіть природу, захищайте природу. Засновуйте гуртки юних натуралістів, гуртки друзів природи, боріться з усіма, хто нищить прекрасні природні багатства! У цьому допоможуть вам ваші батьки, ваші брати й сестри, ваші старші друзі, ваші вчителі. У цьому допоможуть вам хороші й розумні книжки про природу. Солов'ї й жайворонки прославлять вас у своїх співах, різнобарвні квіти простеляться вам до ніг, зелені, кучеряві молоді деревця привітають вас радісним своїм шелестом...

...Той, хто любить паростки кленові,
Хто діброви молоді ростить,
Сам достоїн людської любові,
Бо живе й працює — для століть!

«Ліс», 1948 рік

...Люби природу не як символ
Душі своєї,
Люби природу не для себе,
Люби для неї.

Вона — не тільки тема вірша
Або картини,—
В ній є висоти незміримі
Й святі глибини.

У неї є душа могуча,
Порив є в неї,
Що більший над усі пориви
Душі твоєї.

Вона — це мати. Будь же сином,
А не естетом,
І станеш ти не папіряним,—
Живим поетом!

Розмова з другом

Ліс зустрів мене як друга
Горлиць теплим воркуванням,
Пізнім дзвоном солов'їним,
Ніжним голосом зозулі,
Вогким одудів гуканням,
Круглим циканням дроздів.

Ліс зустрів мене як друга
Тінню від дубів крилатих,
Смутком білої берези,
Що дорожчий нам за радість,
Кленів лапами густими,
Сосни гомоном одвічним,
Срібним шемранням осик.

І до друга я звернувся
Із промовою такою:
Ти рости на втіху людям,
Отіняй кохання чисте,
Бережи нам світлі ріки,
Що полям несуть вологу,
Що запліднюють сади,

А за кожду деревину,
Що піде нам на будови
Чи на щогли корабельні,
Ми нові гаї посадим,
Щоб земля була весела,
Як веселе птаство в лісі,
Як веселі дерева.

1954 р.

Порада

Мені казав розумний садівник:
«Коли ти пересаджуєш ялинку,
Відзнач північний і південний бік
І так сади: ростиме добре й гінко.

Нехай на південь дивиться вона,
Як і дивилася, — тим самим оком;
Тих самих віт хай темна гущина
З північним вітром бореться широким.

І ще одно: сади її в гурті;
Сама вона, без подруг, не ростиме...»
...Поради є хороші у житті,
І я навів не гіршу поміж ними.

1955 р., Київ

Шпаки

Знов прибули до нашої шпаківні
Її, мабуть, торішні хазяї.
І зразу співи почали свої,
Насмішкватим спрямуванням дивні.

Оригінальності від них не ждiть:
Шпаки — це імітатори веселі;
То іволга у пісні їх дзвенить,
То хлопчик, друзів кличучи, свистить,
То соловейко розсипає трелі,
То колесо немазане скрипить.

Такі ото сусіди наші втішні.
Шпак не від того, щоб, як спілі вишні,
Покуштувати, що воно на смак,—
Та садових повзучих розбишак,
Неситу гусінь нищить так ретельно,
Що той грішок не майте за смертельний,
Шануйте друга... Де ж таки без хиб
Ви друга на Землі найти могли б?

27 квітня 1964 р., Київ

...Бідна волошко, чому ти у житі,
А не на клумбі волієш рости?
Чом не схвильовано слухаєш ти,
Як хлібороби кленуть працьовиті
Квіти, що вміють так гарно цвісти?

Дика у тебе, волошко, натура,
Що не злама її людська культура,
Бо ж не скорив тебе той садівник,
Що дивогляди виводити звик,
Що простуватих дивує сусідів
Барвами різних чудесних гібридів!

Бідна! Для вчених людей і в селян
Ти непотрібний, шкідливий бур'ян,
І зрозуміло, що є у них подум
Рушить на тебе нещадним походом...

Ну, а яка ж бо ти люба в вінку,
Що обвиває голівку палку,
Як ти хвилюєш, засушена в книзі,
Очі, смертельній не віддані кризі,

Як ти, поставлена в світлий кришталъ,
Будиш у серці і радість, і жаль!
Чом же, ласкава така і красива,
Квітко нещасна, ти житу шкідлива?

Друзі

Сходяться друзі в саду, запальні садоводи,
Дим цигарок у повітрі, як хмарка, повис,
В'ються стовпи комарів — знак тепла і погоди,
Щебетом повен пташиним зволожений ліс.
Збудуться, може, нарешті газетні прогнози!
«Хмарність мінлива без опадів», — кажуть було...
Всупереч тим віщуванням проходили грози,
А як грозу віщували нам — сонце пекло.
Першими грушами сад нас порадує нині, —
Разом садили і разом скуштуємо їх,
Разом і сквирські саджаємо дині,
Тішимось разом на юний волоський горіх.
Сонце на захід іде, до «вечірнього пруга»,
Як любляв говорити покійний Нечуй...
Добре нам мати на світі хорошого друга,
Друзів — ще краще... Живи, молодій і працой!

...У синяву підносяться чолом
Тут буками взеленені Карпати...
Ох, як же запопадливий Ліспром
Нам словом приятним не пригадати,
Що план перевиконує притьмом,
Такий-бо вже ретельний та завзятий,—
І всі ми криком кричимо дарма,
Що в цім завзятті рації нема.

Звичайно, що людині все служити
Повинне — і дерева, певна річ,
Та не годиться поспіль те валити,
Що виростало протягом сторіч,
І треба план як план і розуміти,
Не обертати сил людських у бич,
Що все живе без роздуму шмагає...
Не до лица нам варварські звичаї!..

Тирса і хохітва

Присвячую заповідникові
Михайлівська цілина на Сумщині.
Тирса не росте, а хохітва (стрепет)
не виводиться на зораній землі.

Такі вони уперті — птах отой
І та трава,— такі вони уперті!
Де плуг пройшов — там тирса не росте,
Де зорано — там не гніздиться стрепет.
Чому б, здавалось? Зорана земля,
Підпушена, піддобрена уміло —
Ну, чим не ґрунт, щоб тирсі шовковіти,
Пір'ясті викидаючи султани
І хвилею ласкавою ллючись
Під благодатним небом? А пшениця,
З весни зелена, жовта десь у липні,
Хіба не славне місце для гнізда,
Для стрепетиних виводків пурхливих?

Здавалось би... А стрепет утікає,
Не оглядаючись, від тих ланів,
Де орачі та сіячі хоч раз

Хазяйською ногою походили.
Здавалось би... А тирсу аж ніяк
У сад не запросити ботанічний,
Хіба що із землею разом, з дерном,
З цілинним ґрунтом, де її коріння
Мережкою густою заплелось...

Не хочу жодних висновків робити,
Та думаю, що треба на землі
Хоч клаптики маленькі зберегти,
Де міг би стрепет звить собі кубло
І де б могла рости срібляста тирса.
Не тільки для ботаніків потрібні
Та для зоологів такі кутки,
Та й для поетів..., ну, не всіх, звичайно,
А деяких. Таких, скажім, як я.

Сумщина, 1960 рік

Насичуйся весною, упивайся,
Вбирай у себе голоси та барви!

«Літо і весна», 1927 рік

...Чому так мало, так ганебно мало
Ми знаємо про птиць, про звірину,
Про те життя, що навкруги вирує,
Співає, любить, бореться, страждає
І радістю всевладною радіє?..

...Я дуже близько беру до серця проблеми розвитку на Україні садівництва, виноградарства, рибництва, мисливського господарства. Якщо мені пощастить допомогти (хоч одному колгоспові) посадити новий сад, розбити виноградник (а який виноград може рости і родити на Україні!), зарибнити ставок чудесним дзеркальним коропом, закласти заповідник з фазанами й куріпками, — то це й буде першим розділом моєї наміряної поеми, дальші розділи якої будуть і про пісню, і про любов, і про кайло, і про плуг, і про книгу...

...Може, це — архаїка, дурниці,
Атавізм, дикунство, примітив,
Та сьогодні голосок синиці
Душу всю у мене оновив!

1959 рік

Як же так убого ви живете,
Чом так занепали ви, скажіть,
Щоб у дні космічної ракети
Солов'я не в силі зрозуміть?

1959 рік

*«Нове життя нового
прагне слова...»*

*(Мова, шкільне виховання,
художній переклад,
мистецтво, поезія)*

«ЯК ПАРОСТЬ ВИНОГРАДНОЇ ЛОЗИ, ПЛЕКАЙТЕ МОВУ...»

...Нам, робітникам пера, вручено коштовний скарб, неоціненний алмаз: народне слово. Маємо обов'язок — доглядати його, стеректи його, шліфувати його, щоб дедалі більше граней у ньому переливалось і виблискувало, відбиваючи все незрівнянне багатство наших днів. А що ми бачимо?

Ви розгортаєте газету або журнал, читаете статтю чи начерк, і вас охоплює іноді безнадія від тієї сірості, штампованості, в яких зовсім невірнo вбачати відрадні прикмети стабілізації і стандартизації мови. Та й яка, власне, може бути «відрадна» стандартизація мови, коли жива мова — це процес, а не закам'янілий факт; це широковода річка, що віддзеркалює в собі і береги, і небо, і мінливість хмар, і прудкий блискавичний льот аероплана, і зигзаги пташиних крил, а не покритий зеленою ряскою непорушний ставок!..

Синтакса — душа мови. Про це ніби зовсім забули. Мислять здебільшого в російських синтаксичних схемах, і то, ступаючи не в сліди Пушкіна, Толстого, Горького, а в сліди пересічної, знебарвленої,

мимоволі похапливої, а тому й не дуже дбайливої... газетчини...

...Гнати мітлою треба всякі язикові виверти, манірну псевдонародність, «аристократичні» полонізми — це безперечно...

...Система декретування, заборон і обмежень, система адміністрування ніяк не може бути корисна для розвитку язикової культури...

«Про мову». — Літературна газета. — 1939. — № 36 (16 липня). — С. 2.

Як гул століть, як шум віків,
Як бурі подих — рідна мова.
Весняних пахощі листків,
Сурма походу світанкова,
Неволі стогін, волі спів,
Життя духовного основа...

...Мужай, прекрасна наша мово,
Серед прекрасних братніх мов,
Живи, народу віще слово,
Над прахом царських корогов,
Цвіти над нами веселково,
Як мир, як щастя, як любов!

1958 рік

...У кожній мові, в кожному слові
Краси майбутнього шукай,
Де в не охмареній любові
Розквітне світу небокрай.

1951 рік

...Неначе скарб дорогоцінний,
Ми слово рідне берегли.

...Мова робить музику в літературі й окрилює нашу
пісню.

...Не люблять кайданів ні слово, ні ідея.

Мова — основне могутнє знаряддя думки.

Гартуймо ж слова міць, брати,
Як ще ніколи й зроду!..

...Єдиний народ повинен мати єдину літературну мову, яка живиться всіма джерелами народної мови і, в свою чергу, впливає на мовну практику всіх верств суспільства.

Мова — не тільки знаряддя думки, а й один із чинників її. Подумати про сьогоднішній стан мови треба доконче.

Як парость виноградної лози,
Плекайте мову. Пильно й ненастанно
Політь бур'ян. Чистіша від сльози
Вона хай буде. Вірно і слухняно
Нехай вона щоразу служить вам,
Хоч і живе своїм живим життям.

Прислухайтесь, як океан співає —
Народ говорить. І любов, і гнів
У тому гомоні морським. Немає
Мудріших, ніж народ, учителів;
У нього кожне слово — це перлина.
Це праця, це натхнення, це людина.

Не бійтесь заглядати у словник:
Це пишний яр, а не сумне провалля;
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка й Даля,
Не майте гніву до моїх порад
І не лінуйтеся доглядати свій сад.

Квітень 1956 року

Мова є сповіддю народу. Це не тільки вірно,—
це — глибоко. І дорожити своєю сповіддю ми не
лише маємо право, але й зобов'язані.

1944 рік

Мова — гостра ідейна зброя, і це слід завжди
пам'ятати.

Мовою можна отруїти свідомість —
і піднести її, прояснити, оздоровити.

...Мова — наша зброя, якою ми служимо народові, що нас породив, вигодував і виховав. Мова — втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її! Борімося за красу мови, за правильність мови, за приступність мови, за багатство мови...

«Ясна зброя», 1950 рік

...Питання мови, її культури, її розвитку — одне з найгостріших, найактуальніших питань. Особливо близьке воно нам, літераторам, бо для нас мова — це основний матеріал, основне знаряддя...

«Ясна зброя», 1950 рік

...Коли наші мовознавці криком кричать про «зісуття мови», про занечищення її зовсім непотрібними русизмами і т. ін., то це зовсім не причепливість фахівців-лінгвістів, а вельми корисний для всіх нагад про давно відому істину: де підупадає культура слова, мусить підупасти й культура думки.

Мова — могутнє зняряддя і шкільного навчання, і наукової та публіцистичної думки, і ораторського мистецтва, і поетичної творчості, і ділового листування, і дипломатичних переговорів та ін. Не тільки поет, прозаїк, драматург, але й фізик чи математик доконче повинні мати до своїх послуг багатий, гнучкий, точний і виразний мовний апарат.

«Словник і питання культури мови», 1963 рік

Я не за те, щоб викидати, приміром, із мови (а вона й «робить музику в літературі») ті лексичні і синтаксичні її цінності, які комусь здаються застарілими, маловживаними і т. ін. Адже й архаїзми можна вживати «з користю для справи» — там, де треба, — і діалектні слівця можуть доречно забарвити, закрасити й прикрасити літературний текст... коли вжиті *доречно*.

...Ще Віктор Гюго доводив, що всі слова можуть служити поетові. ...Мова повинна бути *сучасною*, так. Але це ніяк не значить, що вона повинна втратити свій національний колорит! Ми пишаємося нашою прекрасною мовою, ми любимо її, — і ми повинні дбати про неї, бо вона — знаряддя людської мислі, бо вона — крила нашої пісні.

...Нема чого й казати, що красу й милозвучність мови можна розуміти тільки за законами тієї самої мови, а не за законами мови іншої, хоч би й найближчої, братньої...

Письменник не може не любити слова. «Слово, моя ти єдина зброя»,— сказала колись хвора фізично, але незламна духовно Леся Українка. Слово — зброя. Як усяку зброю, його треба чистити й доглядати.

...Не можна уявити собі письменника, який не любив би своєї мови, не пишався б нею, не розумів би безмежної могутності мови.

...Багатство поетичної лексики і синтаксису — необхідна передумова для розквіту літератури. Бідність лексики, штампованість фразеологічних зворотів і синтаксичних структур — біда, з якою треба боротися так само рішуче, як і з усяким трюкацтвом і штукарством у мові; з усякою вишуканістю, що веде до малозрозумілості; з усяким милуванням словом як самоціллю.

...Звичайно, граматики не може бути джерелом творчого натхнення, вона може тільки допомогти виправити ті численні, абсолютно потворні наголоси, якими рясніють наші вірші.

...Ми повинні дбати про збагачення нашої лексики, і не лише заглядаючи в словники, а прислухаючись до народу. Я певний, що кожний письменник, якби він записував не тільки факти з життя, про які пише потім у творах, а вивчав мову народу, то це була б і йому користь, і нам, що читають ці твори.

...Мовні елементи народнопоетичної творчості були, є і будуть животворним ферментом літератури.

...Відношення діалектів, говорів і говірок до загальнолітературної мови можна порівняти з відношенням притоків до ріки: вони сприяють повноті і багатству, вони, по суті, й творять ріку.

...Діалекти і наріччя є оплодотворяючим, збагачуючим, ферментуючим началом літературної мови.

...Наша українська мова, при всім багатстві її на діалекти,— причому саме діалектом писали, і інакше писати не могли, і цим надавали своїм творам особливої краси такі великі митці, як Василь Стефаник і Марко Черемшина,— наша українська мова в суті своїй єдина...

...Треба працювати над культурою своєї мови, над її збагаченням, витонченням і загостренням. У пригоді стане тут і якнайпильніше вслухання в живу мову різних верств суспільства, і уважне, бажано — з олівцем у руках — читання наукової, пібліцистичної, художньої літератури. І, звісно, не обійтись без користування словником. Один мій знайомий поет і літературознавець якось жартуючи сказав: «Я волію читати словники, ніж поеми. У словнику ті самі слова, що і в поемі, але подані в систематизованому порядку». Це сказано жартома, але «читати словники» — не така вже дивовижна і дивацька річ, як може здатися.

...Словники різного типу... потрібні буквально всім...
Неможливо уявити собі культурну людину, яка
не мала б потреби в словнику...

Треба вміти користуватись словником...

...Щодо повноти словників, то слід зазначити, що повний словник будь-якої мови — це ідеал, до якого можна лише прагнути і якого ніколи не можна досягти, бо кожен день і кожна година приносять людям нові поняття і нові для тих понять слова...

«Словник і питання культури мови», 1963 рік

Словники різного типу — загальні, двомовні, тлумачні, синонімічні, фразеологічні, термінологічні і т. ін.— потрібні і вчителям та учням, і журналістам, і письменникам та перекладачам, і вченим, і просто читачам. Потрібні буквально всім. Неможливо уявити собі культурну людину, яка б не мала потреби в словнику, ніколи не заглядала до нього, ніколи ним не користувалась. Отже, словникова справа має надзвичайно велике значення в культурному будівництві..

1963 рік

Словники — справжні, путящі словники з широким ілюстративним матеріалом — є не тільки зведенням в одне місце мовних багатств, а разом з тим і свідчення розумового, духовного багатства. Таким чином, словникова справа має не тільки величезну практичну вагу, а й не менше теоретичне, пізнавальне, філософське значення.

1962 рік

Питання про словник — одне з самих гострих питань української культури. Лексикологія і лексикографія на Україні мають дуже давні і глибокі корені.

1963 рік

«ДРУЗЯМ — УЧИТЕЛЯМ»

...Товариші вчителі! У ваших руках ті ключі, що звуться поезією, народною творчістю, мистецтвом! Користуйтеся же ними вміло й дбайливо, бережіть їх як зіницю ока, бо це ключі від нашого найдорожчого скарбу — від серця й розуму наших дітей!

Елемент несподіваності, властивий усякому художньому творові, справді художньому, має неодмінно бути складовою частиною викладання літератури. Так само не тільки потрібний, але і необхідний елемент активності учнів: треба, щоб вони весь час вважали, що самі доходять якоїсь думки, якогось висновку, якоїсь оцінки, щоб ніхто з них ні на хвилину не знав, коли прийде мить йому, саме йому, відгукнутись на якесь питання вчителя чи товариша.

Я не палкий прихильник наших шкільних програм. Мені здається, що над ними надто тяжить тематика. Я розумію, що література — зброя ідейного виховання людей, зокрема молоді. Але часом укладачі програм забувають про критерій художності, невід'ємної і першої прикмети літературного твору. Не закликаю я наших учителів до бунту проти програми, проте вважаю, що розумне розсування горизонтів, усякі літературні паралелі — і з нашої літератури, і з літератур інших — завжди підуть на користь ділу. Треба, щоб учні знали матеріал в обсязі, зазначеному в програмі, — але цього мало. Треба, щоб вони полюбили літературу, щоб їх тягло до книжки. Для цього літературу повинен любити сам учитель.

Викладати мову — це означає передовсім прищеплювати любов до мови. Це можливе, звісно, тільки тоді, коли така любов огріває серце самого вчителя.

Викладання мови в початковій і середній школі — це передовсім викладання рідної мови рідною мовою.

Поезія, образне слово, ясні й чисті емоції — могутні чинники в формуванні дитячих душ.

...Нерозривний зв'язок мови й мислення. Мислення, ясна річ, рідною мовою. Навчаючи юнацтво свідомо підходити до явищ мови, вірно і вільно орудувати нею, ми тим самим навчаємо його вірно і вільно мислити. Цілком зрозуміло, що ніяка схоластика, ніяке сухе, відірване від життя визубрювання правил не повинні мати тут місця. Викладати мову — це означає передовсім прищеплювати любов до мови. Це можливе, звісно, тільки тоді, коли така любов огріває серце самого вчителя.

Любов до мови і любов до літератури як тієї прекрасної людської діяльності, що засобами добору найточніших, найвиразніших слів та висловів, засобами творення конкретних художніх образів опромінює розум читача найвищими ідеями людства... Читання — не тільки «пояснювальне» читання... але й звичайне просте читання вголос (виразне, певна річ,— і цього вчителеві треба вчитися!) посіє в серцях дітей і юнаків любов до творчості Шевченка, Марка Вовчка, Лесі Українки, Франка, Коцюбинського, Грабовського, Стефаника, Васильченка, любов до творчості Тичини, Бажана, Сосюри, Петра Панча, Козланюка, Гончара, Стельмаха, Микитенка, Корнійчука, Кочерги...

А звідси — і любов до людини, і зненависть до всіх форм гноблення людини людиною, і прагнення красивого, справедливого, розумного, творчого життя.

Додам іще, і додам не тільки для вчителів, а й для людей, які складають програми наших учбових закладів, що народна творчість — прекрасні наші пісні, думи, казки, усні оповідання, приказки й прислів'я, давні й сучасні, — народна творчість, яка становить основне джерело літератури і всіх видів мистецтва, на жаль, не посідає ще в нашій школі належного місця...

...Хочу остановиться еще только на одном. Это — связь литературы с народным творчеством. ...Уделять в школе большее внимание народной песне, народной сказке, народному слову, чем это у нас практикуется, мы должны. В этой связи следует вспомнить и об уроках пения, которые находятся у нас в таком обидном загоне. Да, и пение, и рисование, наряду с уроками литературы, должны быть привлечены надлежащим образом к эстетическому воспитанию юного поколения...

Есть и еще одна сторона вопроса — изучение родного языка... и зарубежных языков. Здесь тоже далеко не все обстоит благополучно. А между тем правильно, свободно и красиво писать и говорить на родном языке и хотя бы с толком читать на одном или нескольких иностранных... языках должны ведь и «поэты», и «физики»!

**«...ЩОБ СЛОВА З БАГАТИХ
НЕ ЗРОБИЛИСЯ УБОГІ... »
(художній переклад)**

Переклад з однієї мови на іншу є не тільки способом збагачення духовного досвіду читачів, а й способом збагачення мови, на яку той чи інший твір перекладається.

Історія перекладу — це дуже важлива складова частина історії мови й історії літератури.

Мистецтво перекладу

Іде стрілець на незнайомий луг.
Чи птиця ж є? Чи день сьогодні вдалий?
Чи влучно він стрілятиме?
Промчали
Чирки, як вихор,— і зайнявся дух.

Так книга свій являє виднокрут,
І в ті рядки, що на папері стали,
Ти маєш влучити, мисливцю вдалий,
І кривим людям принести, як друг.

Не вбити, ні! Для всяких аналогій
Межа буває: треба, щоб слова
З багатих не зробилися убогі,

Щоб залишилась думка в них жива
І щоб душі поетової вияв
На нас, як рідний, з чужини повіяв.

...Переклад з будь-якої мови на будь-яку мову принципово можливий, — незалежно від того, на якому щаблі розвитку та чи інша мова стоїть. Звичайна річ, ідеться про творчий, а значить, не тільки вмільй, а й сміливий переклад, про той тип перекладача, який, маючи в тому чи іншому випадку обмежений словниковий запас даної мови, рішуче розсуває його рамки, не відступаючи і перед словотворенням на міцній підвалині законів і особливостей рідної мови, вміло використовуючи інколи заведення до рідної мови іноземних слів і виразів.

...На запитання: що легше — чи перекладати з далеких мов, чи перекладати з мов близьких? — ми відповідаємо: у певному розумінні важчі саме переклади з близьких мов...

...Перекладач дуже часто стоїть перед небезпекою — або підкорити рідну мову іншомовній стихії, або, навпаки, нарядити мову перекладу в дуже національні, специфічно національні шати...

...Особливі труднощі створює для перекладача несхожість зображуваного в оригіналі життя (людей, побуту, пейзажу, відносин тощо) з життям народу, на мову якого робиться переклад...

...Перекладач поетичного твору передусім повинен бути сам поетом — з властивою поетам здатністю перевтілюватись, відгукуватись на часто несхожі одне на одне літературні явища, повинен бути чутливим, як пушкінське «Ехо...»

...Переклади з будь-якої мови, в тому числі і з російської, робляться не тільки для того, щоб певні твори стали зрозумілими читачам, а й для витончення та збагачення рідної мови.

...Монополии на переводы не должно быть, и опубликование разных переводов одной и той же вещи — вполне нормальное явление... Вы пишете о недостатках своего перевода... Что ж! Перевода без жертв не бывает...

(З листа від 11.06.1961р.)

...Ми повинні по-справжньому вивчати мови, з яких перекладаємо, — і, звичайно, по-справжньому знати мову, якою перекладаємо. Практика підрядкових перекладів з далеких мов буде, на жаль, існувати ще довго, але вона не може бути терпимою щодо мов близьких уже й сьогодні. Ми любимо один одного — тож будемо ще краще знати один одного!

...Переклад «точний», теоретично кажучи, річ безнадійна й неможлива. Кожна річ (говорю про художні) живе лише в тій мові, якою писана. Всі переклади — навіть ті, що «кращі, як оригінал», — лише віддзеркалення, лише неживі тіні живого організму, як усе живе, неповторного. Отже, й найкращий, найталановитіший (цебто той, що вміє ховати свій талант) перекладач даремно мріятиме віддати всього Гюґо, всього Пушкіна, всього Гете, всі риси обраного автора...

**«...ТОБІ, МИСТЕЦТВО...,
ШЛЯЮ ПОКЛІН...»**

...Справжнє мистецтво завжди будить думку і живить серце. В цьому основна його ознака, і саме в світлі цієї ознаки щоразу стирається грань між класиками і сучасниками. Ті, хто квапиться скидати з «пароплава сучасності» минуле тільки тому, що воно минуло, не повинні забувати, що завтра і їх захочуть скинути молодші. Ті, хто вантажить на «пароплав сучасності» всяке старе лахміття лише тому, що воно має голосну репутацію, роблять малокорисну і просто безглузду роботу.

...Мистецтво, справжнє мистецтво не ковзається по поверхні речей, воно сягає в глибіню життя.

Мистецтво, справжнє мистецтво завжди оглядається назад, але дивиться воно незмінно вперед. А попереду — не порожнеча, а повне прекрасної складності нове життя, і ловити паростки цього нового життя, міцно держачи в руках зброю, викувану століттями, — найвище завдання і найпочесніший обов'язок митця.

Мистецтво рухають уперед ті, хто *шукає, часом, може, й спотикаючись, а не ті, хто вважає, що вже знайшов — і заспокоївся на тому.*

Мабуть, я родився швидше музикантом, аніж поетом. Тільки потім сталося так, що слово заступило музику.

(Із спогадів)

Ми маємо чудових співаків. Інколи на концертах вони виконують і народні пісні, і добре виконують. Але скажу прямо: мене вражає, що обертаються вони в колі якогось десятка «номерів». І «номери» ті — не завжди перлини народної творчості.

Самі-но цикли козацьких, гайдамацьких, чумацьких, заробітчанських, рекрутських пісень, — минаю вже пісні про кохання, про родинне життя, про громадські справи — являють собою таке ідейне, тематичне, мелодійне, словесне багатство, що аж дух захоплює!

...Бо я найбільш люблю у людському житті прозорий звук сурми і струни золоті...

...Скажемо просто. Співак повинен до дна розуміти і до дна відчувати, що він співає. Це стосується в однаковій мірі музики і слова. Тільки тоді, коли словесний текст і музична мелодія з'єднуються у співака в суцільну й нерозривну гармонію, маємо ми перед собою справді високе явище мистецтва, поставленого на службу народові. Слово й мелодія — два крила одного птаха, і лише одностайним їх змахом підіймається співак на осяйну верховину краси.

...Український народ, це відомо, і це можна сказати без усякої фальшивої скромності, є одним із наймузикальніших народів у світі...

Коли усе в тумані життєвому
Загубиться і не лишить слідів,
Не хочеться ні з дому, ні додому,
Бо й там, і там огонь давно згорів,—

В тобі, мистецтво, у тобі одному
Є захист: у красі незнаних слів,
У музиці, що вроду, всім знайому,
Втіляє у небесний перелив;

В тобі, мистецтво, — у малій картині,
Що більша над увесь безмежний світ!
Тобі, мистецтво, і твоїй країні
Я шлю поклін і дружній свій привіт.

Твої діла — вони одні нетлінні,
І ти між квітів найясніший квіт.

...О всемогуча пісне!
Твоєму чарові лише глухий, як пень,
Не підкоряється. Як ніжно серце тисне
Дівочий довгий спів у затінку вишень,
Коли за вербами згаса проміння скісне
І стежка сонячна зникає на воді...
Як серцю вірити жадається тоді!..

...О пісне, радосте людська,
Всесильна муко животворна!
Хай ніч пливе навколо чорна –
Твій голос — правда неборна –
Як рівню сонце виклика!

Жагуча пісне України!
Через провалля й верховини
Пливе твій голос солов'їний
У даль немеркнучу століть.
І той в житті повік не згине,
Кому далось в пісні жить
І розуміть народний геній...

1946 рік

...Вже тоді глибоко полюбив я на все життя Шевченка, Пушкіна, Міцкевича, трьох найсвятіших моїх учителів, а з любов'ю до народної пісні я, здається, і вродився...

...Народна творчість і тепер, як і колись, невідступно... супроводжує історію.

...Не любити народну творчість — неможливо. Присвячувати себе їй дослідженню і пропаганді — почесний обов'язок і одночасно — велика відповідальність...

«...ПОЕТЕ! БУДЬ СОБІ СУДДЕЮ...»

Поет, у широкому розумінні цього слова, — це людина, що палко любить слово як найгострішу зброю, як найвірніше знаряддя для служіння народові.

...А я свої вірші пишу вже тоді, коли відчуваю, що нічого іншого вже писати не можу..

(Під час зустрічі з читачами)

Для сприйняття поезії потрібен особливий душевний настрій. Дуже не проста річ «унюхати» оту обдарованість, яка часом тільки ще прорізується.

...Живе поезія у мові,
Якої мати вчила нас,
У гніві, в усмішці, в любові,
В красі звичайній, без прикрас.

3 квітня 1961 р., Київ

— Більше перцю в слово, більше перцю!
Піднебіння за grubіло в нас.
Що вже нам Горацій чи Проперцій?
Та ж тепера електричний час!

Більше перцю в слово, більше перцю!
Більше прянощів і солі всмак!
...А поет їм скромно: більше серця?
...А вони: ото смішний дивак!

...В розкішнім одязі, прийнявши ніжну ванну,
Трудові людському співаєш ти осанну,
Картаєш ледарів і славиш бідарів...
Тим часом, подивись,— вже й сніданок наспів:
І риба, й дичина, і запашна веприна,
Прозорий виноград і вистояні вина;
Лаїса й Цінтія слугують при столі...
Життя, воістину, Премудре на землі.

Вересень 1927 р.

Майстрові слова

...Одійди від власної роботи,
Як сторонній, пильно подивись:
Чи не забагато позолоти?
Чи належно лінії сплелись?
Чи тонів немає де кричущих?
Чи не ріже око зайвий штрих?
Чи для успіхів скороминущих
Ти не знизив помислів своїх?
Чи твою пізнають люди руку
В кожній тині й плямі світляній?
Чи несеш ти добру їм науку,
А не злоотруйливий напій?
Зваж усе на терезах спокою,
Твердо все обдумай до кінця —
А тоді гарячою рукою
Знов берись до пензля чи різця.

До музи

Не зрадь мене, моя утіхо,
Моя остання і одна!
І так я випив кубок лиха
Із власних рук своїх до дна.

...З усіх сестер ти найрідніша,
І я молюсь тобі одній:
В осінній день, як вітер свище,
Зогрій мене — зогрій, зогрій!

Коли, втікаючи од пильної роботи,
Сонетні лінії вирізуєш ти потай
І сам милуєшся, немов дитя, на них,—
Нехай тебе тоді ані докір, ні сміх
Не похитне в своїй солодкій рівновазі;
Не для розбещених римуєш ти Аспазій,
Та й не для хлопчиків, що тільки двічі два
В них може здержати безсила голова.

Є ж люди на Землі — а то б не варто й жити, —
Що крізь щоденний труд уміють і любити,
І усміхатися, і мислити, й шукать...
Хай навіть двічі два у них виходить п'ять,
Та з ними весело, і сором перед ними,
Коли у віршеві кульгають бідні рими.

Великі поети говорять від імені свого народу, бо мають на це право. Народ вважає їх голоси своїм голосом, і в цьому найвища честь для поетів. Великі поети — завжди сучасники.

...Великі народні поети промовляють за свій народ, говорять від його імені, але говорять своїм голосом, в усій неповторній красі свого обдарування, своєї культури...

...Великий поет — це голос доби... Він може оплакувати славне й сумне минуле, але очі його завжди дивляться вперед, у славне й радісне майбутнє...

...Хай наше слово не вмирає
і наша правда хай живе!

Слова повинні бути покірні
Чуттям і помислам твоїм,
І рими мусять бути вірні,
Як друзі в подвигу святім.

17 вересня 1960 р., Гагра

Усі слова — співучі струни,
Коли під майстровим смичком...

1957 рік

Ох, слово ж ти моє, нероджене дитя,
Мій болю дорогий, моя блаженна муко!
Чи то я десь тебе утратив без пуття,
Що не поллешся ти стобарвно і стозвуко...

...А чом у віршах, треба б знать,
Слів іноземних не вживать?

Дивися вглиб життя і вшир життя, поете,
До серця братнього ушима припадай,
Во ім'я людськості люби свій рідний край,
У гори шлях торуй крізь бурі і замети.

Народу син, йому віддай життя своє ти,
А перед славою чола не приклоняй!
Що слава, що життя, що радість і відчай,
Коли народів відкрились горді мети!

Із мулярами ти до неба зводиш дім,
Із хліборобами під сонцем весняним
Корчуєш злий полин і живиш степ безводний.

Хай голос твій дзвенить у грудях коваля,
Нехай пісні твої відлунює земля,—
Вовік благословен твій подвиг благородний!

Коли життя ти не учасник,
А тільки свідок віддала,—
Дарма чекатиме прекрасних
Від тебе подвигів земля.

Твої слова, не вмиті потом
Непогамовного труда,
Пролинуть непотрібним льотом,
Не залишаючи сліда.

Не допоможе ані рима,
Ані метафора складна:
Поезія — це праця зрима,
Це думки смілої весна.

Як хочеш від людей шаноби,
Любов і гнів бери у путь,
А то лиш допотопні сноби
Твою поезію приймуть.

Коли слова для тебе — грище,
Звукосполучення нове,—
Тебе народ, суддя найвищий,
Марнописателем назве.

1951 рік.

...Мислив я, що нас багато,
Хто поетами зоветься,
Що таку незлячу справу
На Землі ми вершимо,
Що належить дослухатись
До товариша уважно,
Коли пише він інакше,
Аніж ти писати звик!

...Мислив я, що кожне серце
Має інший ритм одмінний;
Інший біль і іншу радість,
Інший стук і іншу кров,
Що по-різному сприймають
Люди явища та речі,
Барви, лінії, слова.

І чудесно ж це! — гадав я,
І відрадно це! — я думав,
І прекрасно! — міркував.
І бажав товаришам я,
Що ідуть зо мною поруч,
Тої радості зазнати,
Що колись натхненням звали
Та й тепер годиться звать...

Лише дійшовши схилю віку,
Поезію я зрозумів
Як простоту таку велику,
Таке єднання точних слів,

Коли ні марній позолоті,
Ні всяким викрутам тонким
Немає місця, як підлоті
У серці чистім і палкім,

Коли епітет б'є стрілою
У саму щонайглибшу суть,
Коли дорогою прямою
Тебе метафори ведуть,

Коли зринає порівняння,
Як з моря синього дельфін:
Адже не знає він питання,
Чом саме тут зринає він!

Слова повинні бути покірні
Чуттям і помислам твоїм,
І рими мусять бути вірні,
Як друзі в подвигу святім.

Свій парус ладячи крилатий,
Пливти без компаса не смій!..
Світ по-новому відкривати,
Поете, обов'язок¹ твій!

17 вересня 1960 р., Гагри

¹ Наголос обов'язок має, здається, більше прав, ніж звиклий для нас обов'язок.— М. Р.

...А я додам: любити можна
Поезію в добу ракет,
Бо дивна річ: людина кожна
Якоюсь мірою поет.

Живе поезія у мові,
Якої мати вчила нас,
У гніві, в усмішці, в любові,
В красі звичайній, без прикрас.

Вона — не тільки мрії срібні,
А й праця, й радощі зусиль,
Вона потрібна, як потрібні
Вода й повітря, хліб і сіль.

«Вірш в альбом», 3 квітня 1961 р., Київ

...Є поети, для яких світ — це передовсім гра барв і ліній. Це, так би сказати, поети-живописці. І є поети, для яких світ — це передовсім звуки, пісні, музика. Це, так би сказати, поети-музиканти...

...Поезія, як і мистецтво взагалі, має право і змогу, не дані іншим галузям людської діяльності, стирати межі часу, оживляти вкрите порохом віків, відчутним для всіх робити перегук далеких одне від одного поколінь, видимими для кожного людського ока — образи героїв, які справді існували, і героїв, які могли існувати. Іноді якраз ці останні образи бувають і переконливіші, ніж суто історичні...

...Великий поет — поет народний. Це зовсім не рівнозначно тому, що звали колись «простонародністю» і що пов'язували з доконечним переспівуванням фольклорних мотивів, з обмежуванням себе тільки вузьким колом національних фарб і тонів, місцевих пейзажів, застиглих характерів. Разом з тим, звичайно, поезія, що не виростає з національного ґрунту, не відбиває кращих рис народу, з якого вийшов поет, завжди — пустоцвіт.

Поете! Будь собі суддею,
І в ночі тьми і самоти
Спинись над власною душею,
І певний суд вчени над нею,
І осуди, і не прости.

Устануть свідки темноокі
Зо дна поблідлої душі,—
І скажеш їй: у світ широкий
Іди, не знаючи про спокій,
І, согрішивши, не гріши.

1922 рік

Як мисливець обережний,
Звіробійник довголітній,
Посивілий слідопит
Прилягає теплим ухом,
Щоб почути шум далекий,
До ласкавої землі,—

Так і ти, поете, слухай
Голоси життя людського,
Нові ритми уловляй,
І розбіжні, вільні хвилі,
Хаос ліній, дим шукання
В панцир мислі одягни.

Так як лікар мудру руку
Покладе на пульс дитині
І в бурханні хорих жил
Бачить нам усім незримий
Поєдинок невловимий
Поміж смертю та життям,—

Так і ти, поете, слухай
Голоси і лживі, й праві,

Темний гріх і світлий сміх,
І клади не як Феміда,
А з розкритими очима
На спокійні терези.

1925 рік

...Так і поет, досвідчений і зрілий,
Дивляється, як нарастають сили,
Як піниться, як міниться життя,
Як те в імлі згаса без вороття,
А те, мов брость пахуча, розгортає
Тонкі листки — і пишно розцвітає,
Готуючи на осінь повний плід.

Він гостро ловить зміни днів і літ
І, кидаючи плевели-дрібниці,
Збирає пишну золоту пшеницю
Великих дум і постатей ясних.
Зокола думають: поет затих,
Поет засох, як джерело у спеку.

А він тим часом, вільно і далеко
Ширяючи на крилах голубих,
У днях труда, блаженних і тяжких,
У затишку своїх самотніх келій
Творить постави грізні та веселі,
Живе серед химерних диваків,
Дівчат, вояк, царів і бунтарів,

І все, що снами й веснами розлито,
Спрямовує у пишне творче літо.
Так дні ідуть. Так долото стальне
Заглиблюється в дерево міцне,
Так те, що смілим не дається чарам,
Поет пече свого серця жаром,
Розрівнює, розширює, кріпить,
В постійний згук заковуючи мить...

«Човен», 1924 рік

...Поет може співати не про «свободу», не про «осінній смуток», не про «лілові присмерки», а про який хочете — «найпрозаїчніший» навіть — клаптик світу, аби тільки на співі його одбилась художня індивідуальність, аби він дав своє відчуття світу. Тільки це й цікаве.

«...Що брати з Європи...»
(листи, спогади, виступи)

(З листа до М. К. Зерова, 4 квітня 1923 р., Романівка)

...Любий приятелю! Гадаю, що маю право так звертатися до Вас, хоч по іронії долі нам і досі не прийшлося, як то говориться, особисто спізнатися...

Я собі як прекрасну мрію маюю можливість працювати укупі з Вами, з пп. Якубським та Филиповичем коло одного літературного діла. Ачей знайшлись би і ще товариші, котрим не зав'язано очей на ту істину, що коли не брать на свій корабель нічого з минулого, коли по-коряківському способу «розпаплюжить» усі традиції, то корабель врешті піде до дна. А ми б збудували Арго! Між нами були б і досвідчені керманичі — Зерови, і захоплені мрією про золоте руно невідомих берегів Тичини... І це було б м и с т е ц т в о.

Безграмотного фіглярства нинішніх пророків я не визнаю і в щирість їх не вірю...

(З виступу на диспуті 24 травня 1925 року «Шляхи розвитку сучасної літератури»)

...Що хоч якими розбіжними шляхами йде сьогодні дискусія, але всі учасники її погодяться на одному: в європейській культурі є багато такого, що нам варто засвоїти, такого, на чому нам можна й треба вчитись...

...Перед нами стоїть питання, що брати з Європи, європейської культури собі для вжитку..

...Досвід усього минулого, усього попереднього, чи то в галузі політики, чи то в галузі літератури, досвід попередників потрібно використати... Наша криза літературна не в тому, що у нас мало письменників, а в тому що їх багато. Коли тут говорили про потребу бар'єрів, то я скажу, що бар'єри — це річ, через яку вільна думка завжди перескочить. Єдині бар'єри потрібні — це для бездарності...

(З промови на зборах київських письменників 4 серпня 1937 р.)

...У мене є в давньому вірші такий рядок: я прощаюся з дівчиною, показую рукою на краєвид і кажу: «Гей, поля жовтіють, і синіє небо!» Скільки людей редагували мою книжку вибраних творів. І не один редактор зазначив це сполучення кольорів — жовтий і синій. Жовто-блакитний прапор! Я запевняю всіх редакторів світу, що восени у нас на Україні поля бувають жовті, а небо сине...

...Я думаю, що буде добре, коли до редакторської роботи притягуватимуться літератори справжньої кваліфікації.

(З листа до М. С. Хрущова, 1939 р., м. Київ)

...До меня дошли слухи, будто в Киевском оперном театре некоторые русские оперы будут ставиться на русском языке. Я считаю это нецелесообразным вот по каким соображениям:

...Двуязычность театра приведет к понижению культуры украинского языка, которая и так стоит в театре¹ на далеко нежелательном уровне, чему имеется много причин и с чем бороться весьма трудно...

...Среди артистов (и публики) находятся и поныне люди, которые трактуют украинский язык как какой-то «низший», «полукультурный», не пригодный для выражения тонких чувств и глубоких мыслей язык. Эта трактовка переносит нас... в те далекие дни, когда даже некоторые «свідомі» й «щирі» украинцы высмеивали Старицкого за «дерзость» переводить на наш язык «Гамлета»...

...Постановка русских и иностранных опер на украинском языке — одно из доказательств полной зрелости этого языка...

...В Киеве много русского населения — но, общаясь с украинцами, оно в той или иной мере знает

¹ Заведующим литературной частью которого я состою

и украинский язык — и уж во всяком случае понимает пение на этом языке...

...За рубежом нашей страны есть много людей, которые в общем относятся к нам дружелюбно, но которых зачастую неверно информируют и ориентируют наши явные и тайные враги. Факт отказа в театре столицы Украины от украинских спектаклей для замены их русскими мог бы дать повод для новых измышлений и инсинуаций наших врагов, для еще большей дезориентации наших малоосведомленных доброжелателей, в частности — украинцев Америки и других стран...

(З листа М. С. Хрущову, початок жовтня 1944 р., Київ)

...По лінії Спілки письменників.

Письменники, що частково чи ввесь час працювали в тилу, проробили величезну громадську роботу, роботу оборонного значення. Гадаючи, що це треба відзначити в зв'язку з повним визволенням України від німецьких окупантів, я подав Д. С. Коротченку лист на Ваше ім'я з проханням підняти справу про надання робітникам літератури урядових нагород.

...Ряд письменників залишається досі без квартири — у будинку письменників уже нема місця.

...Для потреб Спілки і Клубу письменників та самих письменників Літфонд повинен довести в Київ з одного із складів поза Києвом 600 кубометрів дров. Одної нашої машини, на яку, до речі, нам не видається ні краплі бензину, для цього ніяк не вистачить.

...По лінії Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії...

Інститут наш молодий, через те в ньому багато людей, цілком кваліфікованих і добрих наукових працівників не мають ні учених ступенів, ні звань, отже, працюють як виконуючі обов'язки старших наукових співробітників. Це дуже тяжко відбивається

на їх добробуті, бо вони нічого, крім хліба, не одержують, а далі відбивається це і на їх роботі. Прошу Ваших вказівок Наркомторгу, щоб цим людям у персональному порядку видавалось харчування...

...Пробачте, Микито Сергійовичу, що турбую Вас усіма цими справами, але гадаю, що мій обов'язок турбуватися і про ідейний рівень тих організацій і установ, якими мені доводиться керувати, і про побутові справи, зв'язані з цією роботою...

(З «Книги про Францію»)

...Це часто так буває, що поет здалека краще бачить. На чужині ми краще бачимо рідний край. А в рідному краю ясніше виступають образи того, що ми бачили на чужині. Вони поетизуються...

(З листа від 23.06. 1963 р., Гагри)

...Мрію про тихе озеро, плесо чи ставок на Україні, про коливання і різні еволюції поплавця, про «виводку» чималенької рибини і таке інше...

...Гарно таки й тут! Цвітуть магнолії, зацвітають олеандри... І все одно... Як рвуся я душею посидіти десь на Святищі чи над Дніпровою затокою...

(Підпис під листом від 6 березня 1964 р., Київ)

Ваш земляк, що ніколи не забуває рідних верб і беріз, рідної річки, рідних людей...

(З листа подружжю Дейч від 28. 07. 1963 р.)

...Советую Вам отнестись и относиться к человеческой подлости и глупости так, как они этого заслуживают: с холодным презрением...

(Зі спогадів)

«...Очень уж это мудреная вещь — собственное жизнеописание. Того и гляди впадешь или в ложную скромность, или в кокетливое самолюбование... К тому же все существенное, что было у меня в жизни, я в меру сил постарался отразить в своих стихах...

(З листа від 26 квітня 1964 р., Київ)

...Звичайно, подорожувати, спостерігати життя у всіх його проявах — річ прекрасна для письменника. Однак ми часто не помічаємо, які цікаві речі оточують нас у повсякденному житті. У кожній країні світу для спостережливого ока відбивається цілий світ...

(З листа Олександрю Дейчу, 10/11 1964)

...Написал небольшое эссе о последнем стихотворении Шевченко («Чи не покинуть нам, небого») ...и работаю над большим — о «Чернеце». Кажется, только так и можно сказать что-то новое, — а все эти общие «великий», «народный», «совершенно народный»... и т.д. до зубной боли навязли в зубах...

(З листа М. Нагнибіді від 12/11. 1964 р.)

...Не соромтесь бажанню відпочити: яка ж може бути робота без відпочинку?..

...Колись ми з «Михайлом» Семенком сиділи над Дніпром і дивились мовчки на річку. «Михайль» сказав: «А знаєш, це теж наша поетична робота — сидіти і дивитись»...

(З листа від 13. 03. 1962 р.)

...Я в своїй житті пережив стільки неприємностей різного розміра, що у мене виработался к ним імунитет. Желая и Вам того же (не неприємностей, розуміється, а імунитета!).

(З листа від 22. 01. 1963 р.)

...Спробуйте писати про те, що Вас найбільше хвилює, що вже не раз пережили й передумали, або що має певне соціальне звучання в нашому житті, виношуйте нові, свіжі образи, шліфуйте кожне слово і, може, згодом я матиму задоволення і радість читати Ваші хороші сильні поезії..

(З листа 24. 01. 1963 р.)

...За мной упрочилась репутація «либерала» и «ходатая по делам» людей, нуждающихся в помощи, и к моему слову не всегда прислушиваются. Все же попытаюсь сделать что могу..

(З листа від 06. 04. 1963 р.)

...Мне хотелось сказать именно то, что человеческие отношения в любви и в браке чрезвычайно сложны, что никогда не надо спешить с моральным обвинением человека...

(З листа від 13. 10. 1963 р.)

...Ви пишете, що Вам 17 років і Ви вперше в своєму житті покохали людину, яка далеко від Вас... Ваше запитання — чи ждати його з Армії, чи ні — мене здивувало, навіть збентежило трохи. Адже Ви пишете, що покохали вперше в житті і покохали глибоко. Тож бережіть своє перше кохання, не розмінійте його, бо воно найчистіше і найсвятіше...

*(З листа-відповіді на лист від літератора, на той час
вчителя з Волині від 07.12. 1963 р.)*

...Я все своє життя присвятив українському слову, можна це сказати і про багатьох моїх товаришів,— страшно було б подумати, що всю свою роботу робили ми марно! Я вірю в силу народу, в силу народної душі, і це надає сил мені самому. Я бував не раз за кордоном і з радістю бачив, що слова «Україна», «українці», «українська література» набувають там дедалі яснішого і конкретнішого значення. Роковини Франка, Лесі Українки і Шевченка, проведені в світовому масштабі, мали величезний резонанс...

...Словом, я ніяк не втратив і, певен, ніколи не втрачу віри, що:

Наша думка, наша пісня

Не вмере, не загине...

(Зі спогадів)

...Я не належу до людей, що ладні мокрим рядном напасти на так званих молодих у нашій літературі за те, власне, що вони молоді і що завдяки молодечому своєму темпераментові іноді оголошують період «бури й натиску», не завжди здаючи собі справу, проти кого скерована їхня буря і кого має тиснути їхній натиск.

(З листа сину Богдану, 30 жовтня, 1944 р., Гаґри)

...Раджу тобі якнайсерйозніше звернути увагу на англійську мову, бо людина, що не знає мов — неповна людина...

(Зі спогадів)

...Я щоліта вирушаю з друзями в мандрівку автомобілем. Об'їхав більшу частину Правобережної та Лівобережної України. Крим... І знов вабить мене далечінь, знов пригадуються слова старої чумацької пісні — «А ВЖЕ ТОМУ ЧУМАКОВІ МАНДРІВОЧКА ПАХНЕ».

(З листа до О. Т. Твардовського, 1952 р., Київ)

...Готуюя к новому изданию «Кобзарь» и пятитомник Шевченко, очень просим Вас пересмотреть Ваш перевод поэмы «Гайдамаки». Не навязывая Вам, конечно, своей воли, но чувствуя громадную ответственность за порученное нам дело, позволяем себе сделать некоторые замечания, по поводу Вашего перевода, опубликованного в «Кобзаре» 1939 года...¹

¹ Від упорядника – в листі понад 40 зауважень і порад.

*(З листа до М. В. Ісаковського, 27 квітня, 1954 р.,
Москва)*

...Помня наши добрососедские творческие отношения, я надеюсь, что Вы не посетуете на меня за те несколько замечаний, которые я позволил себе сделать на полях Вашего перевода шевченковской «Причинної». В частности, очень хотелось бы, чтобы в переводе была сохранена обязательная у Шевченко цезура (эти места я отметил). Буду очень рад, если мои замечания Вам пригодятся.

**(З листа К. Є. Ворошилову, не пізніше червня 1955 р.,
Київ)**

*Председателю Президиума Верховного Совета
СССР Клименту Ефремовичу Ворошилову*

Зная Вашу любовь и чуткое внимание к искусству, в частности к искусству украинскому, позволю себе обратиться к Вам с этим письмом.

Речь идет о профессоре Киевской государственной консерватории Михайле Венедиктовиче Микише, 70 лет со дня рождения которого и 45 — от начала артистической и педагогической деятельности истекает в этом году..

М. В. Микиша — один из основоположников украинской советской оперы. Как педагог, М. В. Микиша воспитал целый ряд советских певцов...

Мне кажется очень странным, что М. В. Микише до сих пор не присвоено никакого почетного звания. А это поддержало бы дух престарелого, физически больного, но неутомимо работающего певца-педагога и общественного деятеля.

*(З листа Л. В. Андрієвському, 22 листопада 1956 р.,
Київ)*

...Те, що Ви пишете мені і рядові моїх товаришів, безперечно, варте уваги. Дійсно, не зовсім добре стоїть у нас дорога всім нам справа розвитку української культури...

Це особливо стосується, як вірно зазначаєте Ви, передовсім школи — і п о б у т у. Під останнім я розумію вживання рідної мови і в офіціальних паперах, і на засіданнях, і в буденному житті. Ви маєте рацію, що ці питання повинні підносити де слід саме ми, письменники...

(Лист до А.А. Ахматової, 19 січня 1959 р., Москва)

...Жил на Украине поэт Александр Олесь. В мои юные годы он был любимцем молодежи, его лирический талант высоко ценила критика. Во время гражданской войны он, по горестному недоразумению, эмигрировал. Умер в Праге во время второй мировой войны. В прошлом году издан у нас однотомник (с моим предисловием). Сейчас Гослитиздат запланировал его однотомник на русском языке, под редакцией А. И. Дейча и моей. Б о л ь ш а я к Вам просьба — перевести несколько стихотворений этого замечательного поэта.

(З листа до Л. Г. Кореневича, 27 серпня 1959 р., Київ)

Відповідаю на Вашу анкету...

Участь письменників в газеті — одна з найкращих, найживіших форм спілкування письменника з читачем.

Мені особисто участь у газетах дає можливість «доходити» до тих читачів, які не завжди читають наші товсті журнали та й інші книжки.

Основна моя претензія до газет — це те, що деякі з них надто велику перевагу дають матеріалам, безпосередньо пов'язаним з певними кампаніями чи ювілейними датами...

(З листа до О. А. Прокоф'єва, 18 жовтня, 1960 р., Київ)

...Пересылаю в твой адрес письмо, которое предложила мне как депутату Верховного Совета СССР направить в Ленинградский горсовет дочь М. Л. Кропивницкого, Ольга Марковна Рябова...

...Тебе, разумеется, известно, что Кропивницкий — основоположник нового украинского театра, один из виднейших наших драматургов дооктябрьского времени. Гастроли украинской группы под управлением Кропивницкого в 80-е годы и позже в Петербурге имели огромный успех. Было бы, конечно, очень хорошо, если бы Косому переулку было дано наименование ул. Кропивницкого и на доме № 5 установлена была мемориальная доска...

(Лист до Р. П. Головіна, 27 лютого 1961 р., Київ)

...Вам, очевидно, невідомо, що з приводу козацьких могил у Берестечку група письменників надрукувала в «Литературной газете» (у Москві) листа... Пізніше чули ми про птахо- та кролеферму, писали і про це неподобство, але я не знаю гаразд, чи надруковано і це наше звернення. В усякому разі — знову візьмусь за цю справу... Разом з товаришами, звісно.

(Лист до М. С. Пилинського, 7 листопада 1961 р., Київ)

В справі упорядкування могили дорогого і Вам, і мені П. Г. Житецького¹ я звернувся з листом до начальника Київського міського управління культури... Загалом же про ці речі збираюся виступити в «Вечірньому Києві». В редакції є листи про упорядкування могили першого біографа Шевченка — Чалого — і т. ін. Все це треба об'єднати і про все це треба голосно сказати. Хто не шанує свого минулого, той не гідний ввійти в майбутнє.

¹ Житецький Павло Гнатович (1837–1911) — український філолог і фольклорист. Похований на Байковому кладовищі в Києві.

(Лист до Сумського обласного відділу у справах будівництва і архітектури, 13 червня, 1962 р., Київ)

...Лист цей мене дуже засмутив, особливо різануло по серцю холодне: «после р а з б о р к и Троицкого собора в г. Глухове». Я вчора вернувся із Польщі, бачив, як там любовно зберігають і р е с т а в р у ю т ь пам'ятники старовини. А «р а з б о р к а» — справа, звісно найлегша, але навряд чи найкраща. В усякому разі вважаю, що питання про обов'язкове встановлення меморіальної таблиці на місці Троїцького собору може бути і поставлене, і розв'язане вже сьогодні.

(Лист до міністра культури УРСР Р. В. Бабійчука, 22 вересня 1962 р., Пуща-Водиця)

На моє ім'я надійшов лист від Ніни Миколаївни Грін про занедбаність будинку-музею в м. Старий Крим, де жив і працював видатний письменник Олександр Степанович Грін. Як видно з листа, в Міністерстві культури вже йдуть розмови про те, щоб будиночок Гріна став офіційно музеєм. Але ж одних розмов не досить. Хотілося, щоб Ви особисто активно втрутилися в цю справу...

(З листа до В. О. Мисика, 1 листопада 1962 р., Київ)

...Ех! Якби ж то була у нас «Енеїда» такого виключно блискучого перекладача, як Зеров! На жаль, вона, як мені казали тямущі в цій справі люди, безповоротно загинула, як і багато чого в тих архівах, про які Ви пишете. А втім, попробую ще раз попитатись декого з людей, які були разом з Миколою Костевичем у Соловках...

(З листа до М. С. Тихонова, 20 листопада 1962 р., Київ)

...В Академии наук (всесоюзной) возникла мысль издать к юбилейному шевченковскому году — 1964 — «Кобзарь» на украинском языке с параллельно, тут же помещенными русскими переводами. Мыслится издание это в серии «Литературные памятники»... Предполагалось, что редактировать книгу буду я совместно с А.И. Дейчем. В книге должно быть предисловие и обстоятельные комментарии. Такого типа книги Шевченко еще не было. Это был бы прекрасный подарок читателям...

Но в издательстве Академии возникли какие-то сомнения относительно целесообразности этого издания...

Мне кажется, что возглавляемый тобой Шевченковский комитет должен решительно вмешаться в это дело, обратившись в Президиум Академии наук, а может быть в ЦК.

(З листа міністру освіти УРСР А. Г. Бондар, 21 січня, 1963 р., Київ)

...До мене звернулася група батьків, діти яких навчаються в Київській школі № 127 (Дарниця). Вони висловлюють цілком зрозуміле занепокоєння, що в цій українській школі діти чують українську мову лише на уроках. На перервах і в розмовах з учнями поза уроками вчителі говорять з ними російською мовою. До речі, тривожні сигнали з цього приводу надходять до мене і з інших шкіл республіки, зокрема з Донбасу.

Ми з Вами, звичайно, добре розуміємо, що Законом про перебудову народної освіти передбачено, що батьки самі визначають мову навчання своїх дітей. Отже, якщо батьки учнів Дарницької школи № 127 виявили бажання навчати своїх дітей українською мовою, то вони напевне хочуть, щоб їх діти вивчали шкільні предмети саме цією мовою, щоб учителі не лише на уроках, а й у позакласний та позашкільний час вчили своїх вихованців говорити хорошою літературною мовою...

Хотів би почути Ваші міркування з цього приводу...

(З листа до А. Л. Сметани, 2 березня, 1963 р., Київ)

...Ви просите «розсудити» Вас... Має рацію, хто дорікає, що київські диктори припускаються помилок у вимові. Маєте рацію й Ви, коли протестуєте проти деяких «смакових» рецептів у мові. Думаю, що нам конче потрібен хороший орфоепічний словник-порадник. Адже мова й вимова накульгують не тільки в радіо, але і школі, і в театрі і т. ін. Ви посилаєтесь на славнозвісну «двомовність». «Двомовність» не може бути виправданням! І російська, і українська мови повинні звучать по радіо, в театрі і т. ін. чисто. Ясна річ, що основою повинен бути центральний діалект, — московський для російської мови, киево-полтавський для української.

(Лист до М. К. Гудзія, 13 вересня 1963 р., Київ)

...Возможно, что Держлітвидав України попросит Вас прорецензировать посмертную книжку стихотворений Миколи З е р о в а. Не мне Вам доказывать, как важно будет появление этого забытого у нас великолепного мастера. Зеров, как Вы знаете, умер в ссылке, несправедливо сосланный по гнусной клевете. Теперь реабилитирован, что Вы тоже знаете. Минувшего не воротишь, но составляя эту книжку при деятельном участии Г.П. Кочура, я, с одной стороны, в каком-то отношении исполнил свой нравственный долг, а с другой — уверен был, что она будет иметь большое эстетико-воспитательное значение.

Издательство не без колебаний решилось на публикацию этой книжки, но почему-то выпуск ее отодвигает куда-то далеко, на 1965 год...

Так вот, дорогой Николай Каллиникович, если Вы будете рецензировать книжку Зерова и Вас удовлетворит состав ее, а также моя вступительная статья, то б о л ь ш а я к Вам просьба: указать на желательность возможно скорого выхода ее в свет...

(З листа до Л. М. Леонова, 7 листопада 1963 р., Київ)

...Задуманное нами совместное выступление по вопросам охраны природы затянулось осуществлением. Вину за опоздание берет на себя покаянно наш общий приятель П. С. Погребняк, за которым числится черновой текст нашего выступления. Я разделяю его мысль, что наше выступление должно содержать наряду с острой критикой живучих ханжеств и всяческих нарушений закона об охране природы также и поддержку многим превосходным начинаниям, в частности — идеям о разумном, лишенном хищничества пользовании продуктивными силами природы...

(3 листа до О. І. Аджубея, на той час головного редактора газети "Ізвестия", 25 листопада, 1963 р., Київ)

...Давно я не испытывал такого огорчения, какое испытал, прочтя в «Известиях» от 21-го ноября этого года заметку «Такие музеи не нужны»... В той части, где речь идет о музее И. П. Котляревского в Полтаве, она не только несправедлива, но и фактически неверна.

Скажу прямо, что эта часть заметки, опубликованной как раз в те дни, когда Украина и все республики Советского Союза отмечают 125-летие со дня смерти зачинателя новой украинской литературы И. П. Котляревского, была воспринята нашей общественностью как оскорбление.

...Возможно ли, чтобы в Полтаве не было музея автора «Наталки Полтавки»?

...Не знаю, какие выводы сделаете Вы... Во всяком случае появление заметки в такой авторитетной и влиятельной газете посеяла тревогу в сердцах граждан... И эту тревогу нужно рассеять...

(З листа до С. В. Стефаника, 21 лютого 1964 р., Київ)

...Звертаюсь до Вас у такій справі. У Львівському книжково-журнальному видавництві давно вже лежить складена («набрана») книжка статей і споминів про Олександра Мишугу з моєю передмовою. Але чомусь видавництво «маринує» її, вважаючи, що вона, мовляв, «неактуальна», чи що. Відколи це шанувати своїх великих людей і свою культурну спадщину стало «неактуальним»?

...В книжці, про яку я говорю, чимало розповідається про педагогічну роботу Мишуги в Києві, у школі Лисенка,— і це ж один із прекрасних прикладів єднання галичан і наддніпрянських українців тоді, коли їх ділив державний кордон! Взагалі книжка цікава... Може б Ваша ласка була (коли Ви поділяєте мою думку, що така книжка варта видання) поговорити про цю тему в обкомі, від якого, очевидно, видавництво залежить?

*(Лист міністру освіти УРСР А. Г. Бондар, 3 квітня
1964 р., Київ)*

В 1927 році Державне видавництво України видало методичний посібник до дитячих ігор зі співами «Весняночка» відомого українського композитора, музикознавця і педагога В.М. Верховинця. Книга ця відіграла надзвичайно велику роль в естетичному вихованні дітей. На жаль, тепер вона стала бібліографічною рідкістю.

Тому слід всіляко вітати ініціативу Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР, який порушив питання про перевидання цієї книги.

Я, з свого боку, дуже прошу Вас дати вказівку видавництву «Радянська школа» про включення згаданої книги до плану видавництва на 1965 рік.

(Лист від 3 серпня, 1962 р.)

Молоді села Забороль шлю сердечне своє привітання. Бажаю вам, дорогі дівчата і юнаки, щоб росли ви щасливими, здоровими, повними сил, як природа рідної вам Волині. Будьте гідними свого народу, своєї рідної землі! Хай осявають ваші дні любов до праці, до життя, до свого народу, до всіх народів на землі...

(з листа від 17.05.1964 р.)

...В больнице библиотека хорошая, читаю много, а вот работать пока не работается. А что за жизнь без работы?..

(3 того ж листа)

...Как жаль, что не смог поехать в Краков, там, говорят, было торжественное шествие новоизбранных докторов в мантиях — не хватало меня.

(19 травня, 1964 р.)

...Щоб хворіти, треба бути дуже здоровою людиною...
Цей афоризм особливо ясным стає в умовах лікарні,
та ще й клінічної, та ще й зразкової...

***(З листа від 23 травня 1964 р., з Кунцевської лікарні,
м. Москва)***

...На днях я своїм врачам повідомив мольєровське (повторене потім Толстим) висловлення: незважаючи на те, що його лічили кращі лікарі міста, він одужав...

(З листа-вітання)

«Мій розум може забути дату, але моє серце ніколи не забуває тих, кого любить».

*...Обнімуться всі люди
й назвуться братами...*

(Віршовані роздуми)

Сон

Приснилось убогому щастя,
Котрого у світі нема,
Приснилося літо веселе,
А там, за вікном, ще зима.

І снилось, що в світі є правда,
Що люди живуть, як в раю...
«Вставай, годі спать, чоловіче!
На працю, на муку свою!..»

1907р.

Моє Бажання

Що я бажаю,
Мене питають,
На те питання
Одповідаю:

Народ без крові
Щастя добуде,
Й царство любові
На Землі буде!

Скинуть кайдани,
Скинуть неволю,
Й народи глянуть
У вічі долі.

1908 р.

Де ж та доля, де та правда,
Що ми дожидали?
Де ж той схід ясного сонця,
Що пророкували?

Темна ніч... Чи зійде ж сонце,
Й коли воно зійде?
Коли день святий, великий
Той на землю прийде?

Що обнімуться всі люди
Й назвуться братами,
Й правда — слово великеє —
Засяє над нами...

1908 р.

Шлях

Шлях без краю лежить... а над шляхом — імла,
Шлях, камінням укритий, тернистий,
І життя на той шлях вже мене посила.
Чи дійду ж до кінця його чесний і чистий?

Чи в знеможі впаду, притулюсь до землі
І брехнею й неправдою вкриюсь,
Чи дійду до мети з потом я на чолі
І сльозами утіхи уміюсь?

Як впаду і скажу, що не маю снаги,—
Чи хто буде мене рятувати,
Як почнуть кепкувать з мене злі вороги —
Чи хто буде і з них кепкувати?

Чи я сам самотньо і сумно піду,
І зневірюсь в меті, і заплачу,
А чи друзів таки на шляху тім знайду
І надію і в інших побачу?!

(Із збірки "На білих островах", 1910 р.)

Борець

Як лев, між нами він стояв,
Рукою він меча стискав,
І кров лилась, ворожа чорна кров — річками,
А він, у ранах весь, немов казав очами:

«За свій народ поляжу, браття»...
І раптом став і заривав:
Народ йому, борцеві, слав
Замість хвали, подяк — прокляття!

(Із збірки "На білих островах", 1910 р.)

Слава тим, хто прагне волі,
Хто весь вік живе в борні,
В кого в серці вічні болі
І душа горить в огні,

Хто з калюжі випливає
В море світлеє ідей,
Хто і серцем всім кохає,
І ненавидить людей.

Слава тому, хто шляхами,
Вже протертими, не йде,
А між скелями й тернами
Новий кращий шлях кладе.

1911 р.

...Забудь усе, коли прийде весна!
Шукай нового щастя чи недолі,
Забудь, що є хатина, тишина,
Де можна жить, бо страви є доволі...
Ні, йди туди, де стежка неясна,
Але зате тремтять на видноколі
Узори дивних і чужих країв,
Де ти не жив, не плакав, не любив!

Із поеми «На Узліссі», 1918 рік

Ми розійшлись давно — і цим себе зріднили:
Любити все життя — це значить не любити...
І щастя наше в тім, що ми в серцях лишили
Одну солодку мить — та незабутню мить!

Так. Я тепер згадав, що ти мене любила,
І затремтів, як тінь пташиного крила.
Ні, ні, в моїй душі ніщо тебе не змило —
Ні радощі земні, ні шум людського зла.

І я свої уста, що до твоїх торкались,
Оддам в тісне ярмо брехні і суєти?
Хіба для того ми на світі зустрічались,
Щоб так по-людському чужим шляхом іти?

Ні! Я, що цілував твої глибокі очі,
Закриті променем золотосяйних вій,—
Я мушу чистим бути, хоч, може, доля й хоче
Мене завести в яр потрачених надій!

Зі збірки «Під осінніми зорями», 1918 р.

***Що я ненавиджу
І що я люблю***

Я ненавиджу брехню
У всякій одежі,
В розкішній та пишній найбільше,
Самовдоволену тупість,
Хоч би й носила вона
В золотих обідках окуляри,
Метушливість, хапливість, крикливість,
Заздрість і себелюбство,
Гучними словами прикриті,
Очі, презирливо змружені,
Жиром огидним заплілі,
Вуха, заткнуті ватою
Супроти вітру і горя людського,
Зраду й підлоту
З очима блудливими,
Фарисейство і лицемір'я
У личині моральності строгої...
Я ненавиджу!
Речі прості і чисті люблю я:
Серце, для друзів одкрите,
Розум, до інших уважний,
Працю, що світ звеселяє,

Потиск руки мозолястої,
Сині світанки над водами,
Шум у лісі зелений і шум золотий,
Спів солов'їний і пісню людську,
Скромну шипшину і горду троянду,
Мужність і вірність,
Народ і народи –
Я люблю!

Під сірий шум дощу пронизливо-смутного,
Під монотонний спів заплаканого скла,
Коли загублено усі шляхи й дороги,
Коли і небеса, і душу вкрила мла,—

Так хочеться підняти іскристий келих вгору,
У дружньому гурті розлити сяйво вин
І разом пригадать, що цю смутною пору
Знов змінить сонця світ і пташок передзвін.

Під сірий шум дощу так хочеться любові,
Одверто-щирих душ і поглядів ясних,
І сміху чистого, і чистої розмови,
І золотої гри у келихах дзвінких!

1918 рік

В трагікомедії життя
Актор занедбаний, малий,
Я все шукаю вороття
Моїх несправджених надій.

Вони були, вони цвіли,
В крові дзвенів великий спів, –
Але у вирій попливли
Ключі моїх минулих днів.

1918 рік

Просá покошено. Спустіло тихе поле.
Холодні дні з високою блакиттю.
Не повернуть минулого ніколи:
Воно пройшло – і вже здається миттю!

А скільки мрій було зеленою весною,
Як пінились вони, мов золоті потоки!
Вони спливли, і я один з тобою,
Високе небо, – сине і високе.

1917 рік

Голос отрути

Люблю отруту, сховану в лілеї,
Люблю порок із поглядом ясным,
І безсоромність ніжності твоєї,
і терпких милощів незнаний дим.

Люблю тебе, бо ти чужа коханню,
Бо ти мені лишилася одна;
Люблю в тобі мою любов останню,
Солодкий шум допитого вина.

1917 рік

Поки гріх — солодка таємниця,
Плід, що Бог зривать заборонив,—
Крадькома так весело грішиться
В час веселих, в час весняних днів!

І так легко каятися вранці
І забути першу ніч гріхів:
Молодість не розпач топить в склянці,
А вином окроплює порив.

В сірі ж дні осіннього болота
Нам порок привичний остогид,—
Але ним одним живе істота,
Тихо мріючи про чистоту і стид.

І колись така огненна склянка
Не шумить, не грає, не кипить:
Давніх літ ненависна коханка,
Без якої й хвили не прожить.

Куди іти? Чи знову суєтою
Глибокий голос серця заглушать,
Чи з п'яною шумливою юрбою
Пісні чужі, брехливі співають?

Ні — не туди. Те все забув одразу,—
Але одно згадаю ще не раз:
То хвилі таємничого екстазу,
Що ним отрута в серці розлилась.

Не назову. Хто знає — зрозуміє,
А хто не знає... Годі. Ліс дріма,
І захід, як жарина, червоніє...
Усе пройшло. Минулого нема.

1918 рік

Сьогодні був у мене сатана.
Моя душа для його непотрібна;
Занадто супокійна і ясна,
До місяця осіннього подібна.

Ми цілу ніч балакали удвох.
Жалівся він, який несправедливий
Чужий мені, йому ворожий Бог;
Який він сам безмежно нещасливий.

Огонь горів криваво-золотий,
Грав по обличчі чорному й смутному..
А в вікна глянув досвіток блідий,—
І гість сказав: мені пора додому.

1918 рік

Старосвітський портрет на стіні,
Позолочене листя кленове...
Давне щось пригадалось мені,
І в душі щось пронеслося нове.

Хай життя і шумить, і горить,
Наче іскри у пінистих винах.
Та чи може воно воскресить
Старосвітські портрети на стінах?

...Клянусь тобі, веселий світе,
Клянусь тобі, моє дитя,
Що буду жити, поки жити
Мені дозволить дух життя!

«Молюсь і вірю»...

Яблука допіли, яблука червоні!
Ми з тобою йдемо стежкою в саду.
Ти мене, кохана, проведеш до поля,
Я піду — і, може, більше не прийду.

Вже й любов допіла під промінням теплим,
І її зірвали радісні уста,—
А тепер у серці щось тремтить і грає,
Як тремтить на сонці гілка золота.

Гей, поля жовтіють, і синіє небо,
Плугатар у полі ледве маячить...
Поцілуй востанне, обніми востанне:
Вміє розставатись той, хто вмів любить.

1917 рік

...Мое життя мене веде нерівно:
То на вершини, то в яри страшні;
Та скрізь душа співає переливно
Про очі безтілесні і ясні...

«Моя царівна», 1911-1918 рр.

В високій келії, самотно-таємничій,
Де тіні вічні спинились у кутках,
Сиджу за книгою. Ніхто мене не кличе,
І до людей давно уже згубив я шлях.

Рядами гордими, проречисто-німими
Стоять кругом книжки, нетлінні, мов краса,
Як думка, як ідеал. Хто розмовляє з ними,
Для того все яснє: земля і небеса...

...В високій келії, щасливо-одинокій,
Чернець без божества і жрець без молитов,
Найшов я крижаний і незглибимий спокій,
Що більший над земні страждання і любов.

Я ніщо, я німий, я той білий листок,
Що узяв чи банкір, чи поет, чи пророк
І чи вексель, чи вірш, чи клятьбу написав,—
А листок нерухомо лежав.

І пішов він по людських, по брудних руках,
І згубився, сховався у других листках,
І нікому, нікому листок не сказав,
Що під буквами душу він мав...

1929 рік

Минає день за днем в красі одноманітній,
Мов низка журавлів однаково дзвінких...
Як любо й весело душі моїй самотній
У їх губитися, розтоплюються в їх!

Як радісно душі себе не почувати,
Зробиться краплею у морі душ людських!
Як мило вас лічить, однаково-крилаті
Передосінні дні по бурях весняних!

1918 рік

І шум людський, і велемудрі книги,
І п'яних струн бентежно-милий спів,
І славу, й злото — биття вериги —
Я все забув, розкидав і спалив.

І з-під кохання ніжної кормиги
Я вирвався, як раб із кайданів,—
Та серце холодом страшної криги
Я, друже мій, ще зовсім не покрив.

Я лиш оддав з низьким поклоном Долі
Всю суєту дитячих цих утіх
За день один в широкім чистім полі!

Я взяв собі у неї замість них
Веселий сміх, безмежне щастя волі
І ріг — мисливський переливний ріг!

1911-1918 pp.

Коли в грудях моїх тривога
То потухає, то горить;
Коли загублена дорога,
А на устах любов тремтить;

Коли уся душа тріпоче,
Як білий парус на човні,—
Тоді рука моя не хоче
Пером виводити пісні.

А в тихий час, коли спокою
В душі пливе ясний потік,—
Тоді, тоді я знов з тобою,
Паперу білого листок!

1918 рік

Пером огненным вічність пише
Свій нескінчимий фоліант,
І вітер з ніжністю колише
Листки замислених троянд.

Краса іде, гаптує злотом
Ясні, глибокі небеса,—
А ми затоптуєм болотом
Все те, що в нас самих — краса.

1918 рік

Далекий дім, замислений і білий,
Старі книжки на зігнутій полиці,
І за вікном неждані тіні-птиці,
Що, пролетівши, мрію полишили.

І самовара ніжне воркотання,
І запах яблук, хліба та гербати,
І на подвір'ї білий пес кудлатий,
І коней стомлених вечірне ржання.

А рідні, близькі постаті та лица!
Як винен я, як винен перед вами,
І скільки зла є зайвого між нами!
Забудьте все, погляньте, усміхніться...

1918 рік

Немає гірш, як бути собі нудним:
Не гіркість яду — кислощі цитрини,
Не розмахи в оркестрі огням,
А квиління фальшиве мандоліни.

Огонь пройшов і залишився дим,
Про бурю спогад — жовті складки піни,
Туман їдкий, де був потоп і грім,
Де грала повідь — крумкання жабині.

Хоч би злочинні гордощі чола,
Хоч би Кармен привабливо пройшла
І задзвеніли п'яні кастаньети!
Хоч би чарок, хоч би пороків ряд,
Хоч би у перстні золотому яд,
Хоч би удар веселого стилета!

1920 рік

Коли засиніють веселі гаї
І в полі повітря гаряче замріє,—
Візьму я скарби невеликі свої
І полем піду, і минуле розвію.

У кошику хліб, пара удок і «Пан»,
Подрана сорочка і сни Метерлінка.
Іду і сміюся — і чим я не пан,
Коли я щасливий, як біла дитинка.

Калюжа рябіє — це море блищить,
По березі бродять леви й бегемоти,
І птиця — їй-богу, рожева — летить,
І учаться землю орать готентоти.

Крапивка на ставу цвіте і пахне,
Мигдалі й мед розточуючи звільна,
Забуте вчора і брудне, і жахне,
За поплавцем слідкують очі пильно.

Стежки узенькі і жита високі,
І вихорці над ними пил здіймають,
Отак собі пролинуть, друже, роки...
Нехай минають!

Ходи собі шумливими шляхами,
Гукай, кричи, роби акторські жести,—
А я б хотів у тиші, над удками
Своє життя непроданим донести.

Несіть богам дари! Прозорий мед несіть,
Що пахне гречкою і теплими дощами,
І золотий ячмінь, і втіху верховіть —
Достиглі яблука, де рожевіють плями.

І виноград міцний кладіть на темну мідь,
На простий жертвенник між вічними дубами,
Де постать Зевсова, білючи, стоїть
В блакиті творчої, блаженної нестями.

І короп золотий в глибинах чистих вод,
І пари голубів, покірних Афродіті,
І звір із темних нір, і соколи з висот,

І молоді уста, жагою піврозкриті,—
Усе нагадує: і ранньої пори,
І вдень, і ввечері богам несіть дари.

1920-1921 pp.

...В повітрі дощ, і гречка пахне тепло,
Немов розлився бурштиновий мед;
Косар на луці косу дзвінко клепле,
Деркач біжить, шаліючи, вперед,—
І я відроджуюсь, мовляв, «из пепла»,
І знов стаю не «спец», але «поет»,
Котрий, як каже олімпієць Гете,
До птиці схожий, як і всі поети...

...У довгій мові є недовгий зміст:
Люблю співать про те, про що співаю;
Хай буду класик, а не футурист,
Співець рибалок, меду й Навзікаї,
Але в житті і я свій, може, хист
(Коли він є) по вітру не розмаю...
Так от, дозвольте на старий мотив
Згадати допотопних чумаків.

Із поеми «Чумаки», 1924 рік

Запахла осінь в'ялим тютюном,
Та яблуками, та тонким туманом,—
І свіжі айстри над піском рум'яним
Зоріють за одчиненим вікном.

У травах коник, як зелений гном,
На скрипку грає. І пощо ж весна нам,
Коли ми тихі та дозрілі станем
І вкриє мудрість голову сріблом?

Бери сакви і рідний дім покинь,
І пий холодну, мовчазну глибіню
На взліссях, де медово спіють дині!
Учися чистоти і простоти
І, стоптуючи килим золотий,
Забудь про вежі темної гордині.

1925 рік

Збирають світлі, золоті меди
Веселокрилі та прозорі бджоли.
Поглянь, людино, і спокійно йди
На вулиці, на площі, в гай, у поле.

Неси в щільник свій мозок, кров і плоть.
Таких, як ти, кипучі міліони
Ідуть, щоб світ востанне розколоть
На так і ні, на біле і червоне.

1925 рік

...Та не скупую я ніколи для гостей:
Усе, що на землі доглянутій росте,
З весни посаджене у мене і полите.

В оборі й кози є,— і вже мені повір:
Не відкладається ніде смачніший сир,
А слова дружнього за гроші не купити!

26.02.1928

...Краса не в лініях, не в тонах, не в поставі:
Це повів, риска це, це промінь здалеки,
Що раптом промайне і спалахне в уяві,
Нараз освітливши події та віки,—
О! Це не стан гнучкий, не коси кучеряві,—
Це жест покірної чи гордої руки,
Це те, що сниться нам, розбуджуючи зо сну,
Що радість нам дає і разом тугу млосну!

Краса! Збагнуть її — це сонце погасить!
Схилімо ж голови, стулім уста суворо,
І наймудріший там хай никне і мовчить,
Де подив, як огонь, розкрилюється вгору,
Де крізь метелицю одна-єдина мить
Горить розкритому, засліпленому зору,
Де ранить блискавка серця своїм мечем,
Де сльози радості мішаються з плачем!

З поеми «Сіно», 1927 рік

О груди, радістю осінньою налиті,
Прозоросте думок і сило синіх жил!
Як сонце, перейти хотів би я по світі,
Щоб з усміхом зайти за мідний небосхил.

Хто зна, чи вславлюсь я ділами голосними,
Чи блискавицею проріжу далеч літ,—
Та любо вірити, що знов земля цвістиме,
І новий плід зачне, і вродить новий плід!

1926 рік

Богиня, смертного зустрівши юнака,
Жагу запліднення не в силі потаїти,
На його кинула полуменисті квіти
І щезла в запусті, принадна і легка.

Не вабся, хлопчику! Той мудрий, хто втіка,
Хто знає, що несе трутизна Афродіти,
Хто любить чесний дім, акантом оповитий,
Де смертна смертного і друга друг чека.

Коли, зчарований, ти принесеш богині,
На терпкі пестоці уловлений зміїні,
Дихання юності і життедайний цвіт,—

Вона, життя нове — повік жива — зачавши,
Не попрощавшись, тебе лишить назавше,
Але й людський уже тебе не прийме світ!

1926 рік

...Люби свій виноград і заступ свій дзвінкий!
Народи й царства мруть, міняються віки,
І там, де чабани дрімали супокійно,
Зростають городи, киплять криваві війни,
В змаганні вічному шаліє смертний люд!
Та знай, що тільки тут, де невгамовний труд
Землі насиченій родюче лоно раниць,
Доспіють ягоди і радощі повстануть.

1929 рік

Я пам'ятник собі поставив нетривалий —
Не з міді гордої, не з мармурових брил.
Скупі слова мої, що на папері стали,
Укриє завтра пил.

Ні сили віщої не дарувала доля,
Ні слави славної мені не прирекла,
І час мене змете, як сохле листя з поля,
Мов крихти зо стола.

І я забудуся, і, може, лиш припадком
Хтось, розглядаючи старих книжок сміття,
Незацікавленим напом'яне нащадкам
Мале моє життя.

І скаже: жив, писав; приймав хвали й образи;
А втім, ніколи нам не бракне диваків...
...Та що, коли додасть: зате в житті ні разу
Неправді не служив!

1930 рік

Не надивився, ні! Я на сади рожеві,
Криниці юності убогим корячком
До дна не вичерпав... Горять хмарки квітневі,
Дугастим угорі сяючи мостом.

О, перекинь моста, моя немудра пісне,
До радощів людських і до людських зусиль,
Хай сонцем ранішнім мій тихий вечір блисне,
Хай людям принесе це слово благовісне
Журбу зцілющую і животворний біль!

1929 рік

Так, ми пролог. У вас і королі,
І шибениці, і церкви, й картини,
А ми — лиш проба першої людини,
Нас тільки вчора зліплено з землі.

Ми ще ніколи не були собою,
Не підіймали стяга на морях,
Ні по чужих, невиданих краях,
Де квіти квітнуть барвою новою.

Ми без'язикі, безіменні, ми —
Німа вода холодного свічада,
Слизький туман. Ми привидів громада,
Що непомітно ходить між людьми.

І раптом — кров у жилах закипіла,
Пройшло по тілу радісне тепло,
І творча мисль осяяла чоло
І морок блідний дивно оживила.

Народи й царства! Днів і поколінь
Моря дзвінкі! Дивуйтеся немогутнім:
У давнім ваше, наше — у майбутнім!
Для вас земля, а наше — далечінь!

19 лютого 1927 р.

Пробіг автомобіль, і синя хмарка диму
За ним розвіялась. А там, удаліні,
Де стигнуть дерева однаково ставні,
Трамвай трамваєві одгукується в риму.

Покинувши красу, невловну і незриму,
Звертаю знову я на вулиці земні,
З людьми вітаюся — і весело мені,
Що з ними я свій хрест і свій вінок нестиму.

Ми разом будемо змагатися і йти,
Копати золото, розводити мости,
Серед пустелі сад насаджувать зелений,—

І легко буде нам розвіяться внівець,
Як гасло принесуть останнє про кінець
Руками нашими збудовані антени.

1929 рік

Епоху, де б душею відпочить,
З нас кожен має право вибирати,
Найдемо тут до вибору багато
Народів, царств, богів, людей, століть.

Готичний присмерк, еллінську блакить,
Легенд біблійних мідь, вісон і злато —
Все можемо на полотні віддати
Чи на папір слухняний перелить.

Але любить чи не любити те,
Що вколо нас і в нас самих росте,
Що творить нас, що творимо самі ми,—

Лише сліпець, що замість крові в нім
Тече чорнило струмнем неживим,
Тривожиться питаннями такими.

1927 рік

Піднялися крила
Сонних вітряків,
І черешню білу
Вітер розбудив,

І війнув на книги,
Розметав листи...

Серце! Ти не з криги?
Не з заліза ти?

29 квітня 1926 р.

Суворих слів, холодних і шорстких,
Перебираю низку, ніби чотки,
І одкидаю твердо з-поміж них
Усе легке, все ніжне і солодке.

Не треба сліз і не потрібен сміх,—
Лише удар, разючий та короткий,
Що опече безжально, як батіг,
І, мов стріла, прониже серце кротке.

Зірву зо стін малюнки і квітки,
Дешеву розметаю позолоту,
Щоб вийшов день, високий і стрункий,

Як каменяр виходить на роботу,
Щоб жест руки, розмірено скупий,
Валив каміння і ламав стовпи.

1927 рік

Щодня в подвір'я наше заліта
Упертий дятел. Сяде на колоді —
І стук та й стук, що й переслухати годі.
Мурко вже закрадався до хвоста
І с'як, і так, неначе справжній злодій,—
Та де там! Раз — і знявся, й полетів,
Нуряючи над снігом синюватим...
Ех, Мурку, Мурку! Ще б чого схотів!
Адже не кожне родиться крилатим!

Вересень, 1927 р.

Наша пісня

...Ти довго, схована, стогнала у неволі,
О пісне-страднице, тужлива і сумна,
І ми несли тобі свої одвічні болі,
Щоб вилить у сльозах і виплакати до дна.

...Гей, браття! Ми йдемо, і нас ніхто не спинить!
Немає вороття, вперед наш юний шлях!
Хай наші імена у забутті загинуть,—
Ми живемо в піснях!

...Я молодий, бо з молодими!
Я — сто чортів, п'ятсот відьом!—
Поневажаю разом з ними
Харона ветхого пором!
Творити хочу я, карамба!
Тесать, рубати, будувать,
Охоти теслям додавать
Тугими приструнками ямба,
А як зайдеться на війну —
В найвищу вдарити струну,
Щоб найсильніш рука стискала
Меч, викуваний із орала...

...Все тобі, медова земле,
Все тобі, моя країно,
Де смуглява ходить праця
По оновлених полях!
Все тобі несуч любов'ю,
Півдню й півночі складаю
Працю рук, зусилля мозку,
Блиск очей і серця кров!..

1936 рік

...Восени кожен день — якась відміна:
То зів'яла стеблина, то зелений пожовк...
Восени розумнішою стає людина
І ще м'якшим — трави прим'ятої шовк.

Восени залягає риба в ковбанях,
Щоб немудрі якісь бачити сни...
Осінь, звісно, пора розмов останніх,—
Але й сходить пшениця теж восени!

1940 рік

Цвіте азалія, мій друже Ушаков,
У мене на вікні, в кінці старого року,
І я люблю її, як дівчину жорстоку,
Що після довгих мук дарує нам любов.

Я впертим доглядом рослину поборов,
Хоч і чималу мав з триклятою мороку.
Тепер цвіте вона, свого дійшовши строку,—
Зими тонкий етюд до весняних дібров.

Так і в поезії, так і в житті людському:
Крізь порох, труд і піт, крізь сумніви і втому
Ми здобуваємо свою височину.

Тож нині, сповнивши свій традиційний келих,
По-братськи випиймо за вицвіт мук веселих,
За чесно придбану щасливу сивизну!

від Новий 1941 рік

Хвала реальності

Усе живе, що має кров і плоть,
Що має обсяг, і вагу, і міру,
Коня, що хоче скинути обротъ,
Кота Васька, що схожий на Багіру,

Фламандське повнокровне полотно,
Рожеве тіло, і сталеві м'язи,
І сіна запах, що пливе в вікно,
І жар троянд у склі тонкої вази;

Напругу праці, що стрясає світ,
Міцні обійми, що стискають груди,
Достиглий овоч, що звисає з віт,
Розумних рук окрилені споруди;

Угноєну, розпущену ріллю,
Співучі ріки, пущі заповідні,—
О, як це все незмірно я люблю!..
А вас найбільше, люди, люди рідні.

1941 рік

Синові

Як чудно здумати, що молодість минула,
Що синім дзвоником у скошеній траві
Мій голос відбренів, рососою ще повитий!
Як тяжко пригадать, що я не вмів любити
І землю теплою, й людські серця живі,
Що вже не снить душа поморщена й знебула!

Суниць червоний дух, янтарний дух ялин,
Берези пахощі, пахучі лиш весною,—
Таким би повівом у світі перейти!
Та пізно. В грюкоті земної суєти
Ми тратимо скарби половою легкою
І зерно дібране вважаємо за тлін.

А ти, Богдане мій, веселий і невмитий,
Що тягнеш хитро так всі речі зо стола,
Ти, люба мордочко в брунатовому повідді,—
Ти рученням махнув, немов рубнув навідді,
І серце сонячна прорізала стріла:
Як любо здумати, що є на світі діти!

17 квітня 1932 р.

...Як без пісні давньої жона
Від турботи, від скорботи тане,
Як прибила волос сивина,
Як смутить вечірній час рум'яний, —

У ночі, до краю, до кінця
Зрозумів я, що життя кінчиться,
Що мені уже не до лица
Навпроти свічада бадьориться.

І в хвилину цю — із фронту лист.
Син. (Пустун. Екзамени. Фокстроти).
З фронту! Рідний! І єдиний зміст —
Битися, боротись, побороти!

«Ой не плач же, мамо, не журись!» —
Піснею повіяло на мене..
Під снігами верби розвилась,
Гірко й ніжно пахне пух зелений.

...— Не кидайсь хлібом, він святий! —
В суворості ласкавій,
Бувало, каже дід старий
Малечі кучерявій.

— Не грайся хлібом, то ж бо гріх! —
Іще до немовляти,
Щасливий стримуючи сміх,
Бувало, каже мати.

Росли малята, з немовлят
Робилися дорослі,
І чуте десять літ назад
Забувано навпослі,

І до архіву слово «гріх»
Здали не без підстави
Ми всі, навчавши слів нових
Дитинство кучеряве.

Проте лишилася у нас,
І зовсім це не хиба,
Глибока шана повсякчас —
Так! — до святого хліба!

Бо красен труд, хоч рясен піт,
Бо жита дух медовий
Життя несе у людський світ
І людські родить мови.

Хто зерно сіє золоте
В землі палку невтому,
Той сам пшеницею зросте
На полі вселюдському.

...І я бачу її, бачу ту, кому до страдницьких
Ніг клали поети всього світу і всіх століть
Найдорожчі свої приносини. Бачу

Матір...

...О, бачу я вогнем облиту
Страждущу постать на хресті,—
Та знаю: доки сонця-світу,
Не зникне правда у житті,

І вірю, нене, до загину,
Що зійде промінь у долину,
Неначе шабля золота,—
І в заповідану годину
В прозорі тишу голубину
Ти зійдеш, рідна, із хреста!

(7 листопада 1942 р. Уфа.

Нова редакція — 1956р.)

Сіяючи у темряві негоди
Неугасимим огняним стовпом,
Мені ти грієш серце, мій народе.

Колись перед історії судом
І я постану, птах малого льоту¹,
Востанне оглядаючись кругом.

І скаже суд: «Чи виконав достоту
Призначення своє ти на землі,
Чи, може, розмінявся на дріботу?»

Чи відчував ти на своїм чолі
Той дотик мозолястої долоні,
Що живить душу й береже від тлі!

Чи в час, коли твої сивіли скроні,
Ти міг сказати, що перша сивина —
Не тільки вицвіт дикої погоні

За радістю, яка себе лиш зна,
За піснею, яка тобі лиш мила?
Чи у твоїм доробку хоч одна

¹ Вислів Міцкевича.— М. Р.

Сторінка є, що кров'ю обкипіла,
Що підживляла змучених в бою
І в праці підупалих бадьорила?»

І я скажу: «Життєву путь свою
Нерівно і хитаючись верстав я,
І чашу мук за те належно п'ю.

Але ніколи чорного безслав'я
Я не доходив — утопить свій дар
У чорній лжі; ніколи не впадав я

У себелюбства хоробливий чар,
В химерних вигадок неплідне море,
У сухозлоть оманливих примар.

Народне щастя і народне горе
Я намагався в слово перелить,
Ішов з народом через доли й гори.

Землі своєї зелень та блакить
Любив я серцем, і на схилі віку
Хотів про те правдиво повістити,

Що бачив, чув, щоб краплю невелику
Явити дітям, одсвітивши в ній
Стару неволю і сваволю дику.

І пориви, і парості надій,
Людей, давно померлих, воскресити
У простоті і красоті людській, —
І вірив я: нехай на вік прожитий
Весні уже ніколи не світить,
Та я служив, чому хотів служити».
Так я скажу. І суд мене простить.

(Пролог із поеми «Мандрівка в молодість», 1944 р.)

...І нині, життєву кінчаючи дорогу,
Благословляю я з подякою щораз
Лісів глибокий шум і мовчазну вологу,
Росинку, що тремтить на гілці, мов алмаз,
Поранку сизого розумну тишу строгу,
Між віттям сплетеним звіриний древній лаз,—
І серце б'ється знов, неначе у дитини,
Як вальдшнеп із куща, мов блискавиця, зрине!

О друже дальній мій, людино на Землі,
В житті заборсана, мов у густих тенетах!
Хіба ж то не для нас осінні кришталі,
І повідь весняна, і в снігових заметах
Червоні снігурі, і книги на столі,
І розмахи думок дзвінких, широколетих.
І кубок пристрасті, і дружби світлий жбан.
І сонце березня, і вересня туман?

Хіба ж то не для нас усе, що ми створили,
Що оросив наш піт і освятила кров?
Хіба ж нам розлюбить і нені усміх милий,
І усміх любові, і шелести дібров?
Хіба ж то зграї всі над світом пролетіли,

Всі муки одцвіли і день навік зайшов?
О! Змиє кров і бруд весни вода погожа,
І весь розквітне світ, неначе повна рожа!

Ніколи я не знав, що так люблю –
До болю, до смертельного жалю –
Понад Дніпром сріблісті верболози,
Березу, що прозорі ронить сльози
На тиху, присмирнілу мураву,
Бур'ян в напівзасипанім рову,
Де часом вальдшнеп, поетична птиця,
Між листям жовтим від стрільця таїться.

Ніколи я не знав, як тяжко жити
Без солов'я, що в пісні аж тремтить
Тільцем своїм маленьким і гарячим.
(Коли таке ми раз в житті побачим,
Як бачив я в ліщині, при горі,
Насупроти рожевої зорі,
Над рідним ставом, — ніжної отрути
Ніколи нам, довіку не забути!)

Ніколи я не знав, що малюки,
Вітаючи нас помахом руки,
Коли наш поїзд між полями лине,
Дарують неоцінні нам перлини,
Які ревниво треба берегти.

Чужі перетинаючи мости,
Милуючися пишними містами,
На площі, що розквітли прапорами
І головами людськими киплять,
Я голосу не можу відігнать
Єдиного, що зве мене і кличе.
І заглядаєш ти мені у вічі,
І я руками тінь твою ловлю.
Ніколи я не знав, що так люблю.

Всім тілом, всім серцем, всім розумом жить
У гордій, у творчій, у світлій напрузі,
Зібрати з усіх широчин, і довгот, і століть
Живе й животворне, як мед на всесвітньому лузі!

Людині — все людське на цій непокірній землі!
Все — людськості тій, що невидані зводить будови,
Що садить ліси і сади, що веде літаки й кораблі,
Що щастю своєму сама закладає основи!

Будь щедрим, як сонце, як море, як вітер, як синь.
В любові безмежний, у гніві не відай пощади,
Чуй подих майбутніх, ясних, молодих поколінь,
Єдиного бійся на світі: відстать від громади.

Хто чує себе лиш, хто тільки для себе співа —
Не ввійде в майбутнє, не прийме його і сучасне.
Неси до людей всі думки, почуття і слова —
І серце твоє не згорить, не замовкне, не згасне.

1955 рік

...Із поля дівчина утомлена прийшла
І, хоч вечеряти дбайлива кличе мати,
За сапку — і в квітник, де рожа розцвіла,
Де кучерявляться кущі любистку й м'яти.

З путі далекої вернувся машиніст,
Укритий порохом, увесь пропахлий димом,—
До виноградника! Чи мільдю¹ часом лист
Де не попсований? Ну, боротьбу вестимем!

В саду колгоспному допитливий юнак
Опилення тонкі досліджує закони,
А так же хороше над чорним ґрунтом мак
Переливається, мов полум'я червоне!

Ми працю любимо, що в творчість перейшла,
І музику палку, що ніжно серце тисне.
У щастя людського два рівних є крила:
Троянди й виноград, красиве і корисне.

6 вересня 1955 р., Київ

¹ Мільдю — хвороба винограду.

Три дівчини, студентки-агрономи,
Йшли взимку по доріжці лісовій.
Притих якраз колючий сніговій,
Було повітря сиве й нерухоме.
Одна сказала: «Гляньте, гарно як!
Немов облита снігом кожна гілка!
Он, бач, на сосні затаїлась білка,
Он слід легкий: то перебіг русак!»

І друга: «Справді, весело, дівчата,
Хоч трохи й пізно, а лягла зима!
На лижах би! Та часу в нас нема,
А то б могла я клас тут показати»,

Була чомусь лиш третя мовчазна,
Іде — немов не бачить і не чує...
Спитали дві: «Чого ж тобі бракує?»
— Морозу й сонця! — мовила вона.

1961 рік

Трошки вірить серце в забобони,
Логікам усім наперекір, —
І не треба, може, й заборони...
Віриш трошки? На здоров'я, вір!

Перед нас дорога простелилась.
Скільки перебігло тут машин!
Скільки серць у тих машинах билось
З найрізноманітніших причин!

Різні люди, різні вдачі й очі,
Різні тембри, голоси, слова,
Інтенацій, пауз, многоточій
(Вибачайте!) течія жива.

А проте ті люди невгамовні —
То сім'я єдина й немала!..
Певен я, що всім дорогу вповні
Дівчина рум'яна перейшла¹.

З циклу «Голосіївська осінь», 1959 р.

¹ Коли хто уповні (вповні) — з повними відрами — перейде дорогу, то це вважається за хорошу прикмету для подорожніх, мисливців, рибалок та ін. — М. Р.

Ліс, повитий срібноперим димом,
В синяві, у золоті, в іржі —
Ніби осінь пензлем невидимим
В небі розписала вітражі.

Пізньої дождавшись обнови,
У саду, де паморозь легка,
Червоніє дерево оцтове¹,
Мов смішний малюнок малюка.

Я колись привіз його дружині
І маленьким зовсім посадив;
Та самотньо я милуюсь нині
Тим наївним багрецем листків.

Не почує тиша ця глибока
Голосу твого, друже мій...
Пам'ять серця — о, вона жорстока,
Та без неї тяжче, як при ній!

1 грудня 1959 р.

¹ Оцтове дерево — декоративна рослина

Огорнула темрява кімнату,
Спать давно уже пора дитині...
І лунає враз лукаве: «Тату!»
Сміх тоненький котиться в хатині.

— Розгулявся! — сердиться нещиро
Мати, нахилившись до малого.
Батько закликає їх до миру
І заснуть наказує їм строго.

А малий нове щось витіває,
Не дає спокою і сестриці,
Сміхом і вона відповідає,
Хоч батьків же слухати годиться!

Білий місяць, чорним перевитий,
Хмари за вікном у небі в'ються...
Я люблю, коли є в домі діти,
І коли вночі вони сміються.

13 листопада 1959 р.

Як забути сніг пахучий, талий
Провесен колишніх молодих,
Світлі й затуманені квартали,
Цвірінчання, воркування, сміх!

Як забути рух живої тріски,
Що дитина кинула в струмок,
Як забути серця ніжні стиски,
Милої легенький каблучок!

А згадати — та невже з докором,
Із жалем, з невдячністю згадать?
Та невже позаздрити бадьорим,
Що тепер сміються й цвірінчать?

Шкода за минулим, річ відома,
Та й теперішнє колись мине...
Але хай поб'є тих осорома,
Хто весну зимою проклене!

1959 рік

Ми сиділи в Гданську в ресторані
Край широкого, як світ, вікна,
Про мистецтво речі полум'яні
Говорили — майже без вина.

А вікно виходило на море,
А над морем — чуєте, над ним! —
Зграя крижнів крізь туман прозорий
Пролітала колесом живим.

Я сусіда ухопив за лікоть —
Не вдостоїв і поглянуть він!..
...На концерт глухих не варто кликати,
А сліпим байдуже до картин.

1959 рік

***Діалог,
навіяний дискусією про мистецтво
в «Комсомольской правде»***

Перший голос

У часи космічної ракети,
Кібернетики та інших див
За облавок викиньте, поети,
Допотопних ваших солов'їв!

Геть жбурніть симфонії та мрії,
Як ганчірку кидають за тин!
Хто мотор полагодити вміє,
Вартий, більше, ніж знавець картин!

Другий голос

Ця сперечка виникла не вчора,
Може, у печерній ще добі,
Але будь додатком до мотора
Для людини мало, далебі!

Як же так убого ви живете,
Чом так занепали ви, скажіть,
Щоб у дні космічної ракети
Солов'я не в силі зрозуміть?

26 листопада 1959 р. , Варшава

Як ідеш ти білою тропою
І зимове сонце блисне враз,
Як над широчінню сніговою
За алмазом спалахне алмаз.

Як зненацька у людській розмові
Дружній голос душу стрепене,
Як заблисне в посмішці раптовій
Юне личко,— спогадай мене!

Спогадай, бо сивина навчила
Кожну мить хорошу беретти.
Думаєш, таких ще буде сила!
Ой, гляди, не ошукайся ти!

Все записуй в серці молодому,
Буде це як знахідка тобі,
Коли в старість прийдеш, як додому,
Як у гавань тиху по плавбі!..

1 грудня 1959 р., Краків

...Як добре, коли світиться вогонь
У хаті друга, трошки таємничий
Віщує довгий, теплий стиск долонь
І до розмови затишної кличе!..

Як добре тій людині жить,
Яка в житті не знала суму,
В якої серце не болить
Від сонця й весняного шуму!

Усе ясне їй на Землі,
Таке, як є, як інші бачать.
Великі букви і малі
Усюди їй те саме значать.

Ніколи не присняться їй,
Урівноваженій людині,
Незрозумілий помах вій
І незглибимий погляд синій,

І невідомих птиць ключі,
І заходу рожевий порох,
І стук прозорий уночі
У шибку в зимових узорах,

Сліди легенькі на снігу,
Що за ніч ледь позамітало,
І згад про постать дорогу,
Якої, може, й не бувало...

Благаю, критики, простіть
Поета, впалого в задуму!..
...Як сумно тій людині жить,
Яка в житті не знала суму!

(«Дві елегії й легенька сатира»)

Як не любити зими сніжно-синьої
На Україні моїй,
Саду старого в пухнастому інеї,
Сивих, веселих завій?

Як не любити весни многошумної,
Меду пахучих суцвіть,
Як не любити роботи розумної,
Праці, що дух веселить?

Як не любити втоми цілющої
Після гарячої гри,
Поклику птаха над темною пущою,
Рідних пісень з-за гори?

Як не любити любов'ю наснажених,
Мудрістю сповнених книг,
Троп невідомих, дерзань ще не зважених
І небосхилів нових?

Як не любити людини, що з атому
Креше добра блискавки,
Як не любить по змаганні завзятому
Дружнього стиску руки?

Як не любити пори, коли ночами
 В щасті тремтить соловей,
Як не любить під бровами дівочими
 Синього сйива очей?

Туга за молодістю

*Не жизни жаль с томительным дыханьем,
Что жизнь и смерть?! А жаль того огня, что
просиял над целым мирозданьем
И в ночь идет, и плачет уходя.
А. Фет*

Яким би був я йолопом жакливым,
Коли б почав завидувати юним,
Рум'янощоким та блискучооким,
Коли б запав у жалюгідну заздрість
До сильних, до здорових, до струнких,
До молодих, які не без підстави
Себе вважають владарями світу,
До зміни, що прийшла тобі й мені,
Не названий, далекий, добрий друже!
Ні-ні! Була б стареча то бредня!
Та жаль світанків тих, які лиш раз палали,
Тих неповторних гроз, що в вічність одблищали,
І перших трепетів у серці й на устах,
І першої весни, що зникла, ніби птах
Порою ранньою у сивому тумані.
Жаль благодатних сліз по дорогій омані,
Німої гіркоти, що молодечий вік
Немов березовий оволожняла сік,

Що з білої кори на землю краплі ронить...
Жаль тих передчуттів, що никнуть і холонуть
Од вітру першого, який торкнеться їх...
Жаль просвітів між хмар, блакитних і легких,

І льоту ластівки, що над землею мчить,
Грозу віщуючи, як синя блискавиця,
І гаю млистого, що ніби обважнів,
Од щастя, од роси, од туги й солов'їв,
Жаль темних поглядів, жаль білих рук дівочих,
Жаль сну ранкового по тих безсонних ночах,
Що теж були, як сон, як світла й тіней гра...
Жаль лиха першого і першого добра,
Жаль дружби на весь вік, що гасла за хвилину,
Хвилинних усміхів, що пронесу до згину,
І снігу, й снігурів, і злетів, і проваль...
Жаль світу цілого — землі і неба жаль!

Пуца-Водиця, 7 жовтня 1962 р.

...Пахне снігом, сіном, кінським потом
Молодечих днів моїх зима,
Але чую з кожним поворотом,
Що її все більш нема й нема,

Що настали інші весни й зими
Що пейзажі інші на землі,
Що літають трасами новими
Літаки — сучасні журавлі.

...Навернулось на вуста визнання,
Ну, й навіщо б то його таїть?
Хай собі прокотиться востаннє
Ця коротка, ця лірична мить!

Зрозумійте, люди, річ єдину —
Що брехать не вміє мій язик...
Внук мій любить пахоці бензину,
Ну, а я і досі ще не звик.

З останньої збірки "Зимові записи" (1964)

...Вони між нами ходять — і на зборах
Промови виголошують гучні,
Вони не знають тонів небадьорих,
Та очі в них — пригляньтесь! — скляні!
Погляньте пильно — ось вони спинились,
Ті очі бистрі й мертві водночас!
Чи в скельцях тих їх жертви не відбились?
Чи відблиск совісті навіки згас?
Дарма питати! Де вже там сумління,
Де іскра честі в непроглядній тьмі,
Коли їм тільки сите животіння
І травлення нормальне на умі!

Братопродавці з білими руками
І з чорними серцями — ось вони,
Що вслали анонімними листами
Дорогу у кар'єру та в чини!
І ходять ще! І ще земля їх носить,
І ми їм досі руку подаєм,
І піт кривавий їм чола не росить
Під каяття нестерпним тягарем!
Не сняться діти їм осиротілі
І на могилах скорбні матері,

Вони живуть, вони у добрім тілі,
Їх не зловили на нечесній грі!

Хай зле про них говорять у народі,
Зневага хай бичує світова —
У них є щит: не впійманий — не злодій!
У них є меч: фальшовані слова!
Та стать людьми — нема, нема надії
Тим, хто життя проповз, немов змія!
Нехай їх вітер вічності розвіє,
Нехай в огні останнім спопеліє
Наклепника останнього ім'я!

З останньої збірки "Зимові записи" (1964)

...Я не турист у ріднім краї,
Не мовчазний спостерігач,
І якщо часом сил немає
Сказати все, що в серці грає,—
Народе, ти мені пробач!

...О, не бажання випадкові
Мене хвилюють кожну мить, —
Тебе прославить в ріднім слові,
Чуття незмірної любові
В невтомну працю перелить.

Радісний роздум

Коли синіють вечірні вікна,
Коли стихає людська робота,—
Подумай тихо, подумай потай
Про те, що сталося і що не зникне.
Не зникне щастя, здобуте в бої,
Не зникне радість, в труді здобута,—
Та хай ворожа умре отрута
В промінні зброї доби нової!

Доби нової не подолає
Ні явний ворог, ні друг фальшивий,
Бо наші ниви, бо наші співи —
Безсмертна сила в радіснім краї!
Та не розіб'ють тяжкі гармати
Мойого дому і дому друга!
У домі друга — у себе вдома!
Ми цим і сильні, ми цим і вільні!

Коли на могилі моїй
Зелена затужить трава,—
Читатиме хтось ці пісні,
Нескінчені тихі слова,

І скаже: він жив і горів,—
А що ж зосталось по йому?
Чи він не зогнив, як усі?
Чи ночі розвіяв пітьму?

Читачу! Вглибися у те,
Чим я свою пісню зогрів,
І може, почувеш ти щось,
Що більше од звуків і слів.

І може, як птах в вишині,
Побачивши брата свого,
Затужить твій стомлений дух
І кине свій клич до мого!

Побачиш ти в пісні моїй
Луну своїх власних надій...
Читачу! Поглянь, усміхнись:
Я твій, я не вмер, я живий!

1911—1918 pp.

ЗМІСТ

Передмова. «...Спогадай мене... Бо сивина навчила...»	3
«Все записуй в серці молодому...»	15
Вислів – як істина.	16
Поради на все життя	22
Думки про неспокій	27
"Смерть минулого..."	27
"...Найпишніше там цвітіння..."	27
"Та коли ж ти заспокоїшся, серце?..."	27
"...Той не зна самоти між безлюдних степів..."	28
"...Хто тільки минулим багатий..."	28
"...Маю жаль я за всім, що плило біля мене й круг мене..."	29
"...Рости весь вік, щороку молодіть..."	29
"...Зимовий вечір ліг на землю синюватий..."	29
"...Радій же серце! До останку пий..."	30
"О, бідний той, хто кризь завої сині..."	30
"...Мене завжди вабили й ваблять далекі горизонти..."	30
"...Народне щастя і народне горе..."	31
Філософія буття	32
"...Хто, як тарган, життя прожив запічно..."	32
"...Любов до Вітчизни починається з любові..."	32
"Згаси у серці зло! Розширила над нами..."	33
"Згадай, безумче! Світ – не тільки ти..."	34
"І старості, і юності хвала..."	34
"...Правда завжди на стороні дітей..."	35
"...З національним характером..."	35
"...Хто сіє хліб, хто ставить дім..."	35
"...І досі бережу тверду я віру..."	36
"...Яке це славне слово – хлібороб..."	36
"...Ходи собі шумливими шляхами..."	37
"...О, коло вічного, всесильного життя!"	37
"...І я бачу її, бачу ту, кому до страдницьких..."	37
"Благаю, критики, простіть..."	38
"...Зрозумійте, люди, річ єдину..."	38
Слово до молоді	39
"Тепер я ледве можу зрозуміть..."	39
"Все записуй в серці молодому..."	39
"...Милий сину!..."	40

"...Ти недосвідчено ступаєш по землі..."	40
"...Мій сину! Путь твоя по іншому ітиме..."	41
"...Будь вірним слову, що усім словам..."	41
"...Дівчина поле й співає. Озвались до неї..."	42
"Я так давно не чув, як перепел вночі..."	42
"...Розчаруватись можна в друзі..."	43
"...Кожна хмарка й травинка, у зорі відбиті твоєму..."	43
Ода книзі!	44
"Як не любити любов'ю наснажених..."	44
"...Дивлюсь на них – тепло стає на душі..."	44
"Книги – розум до інших уважний..."	44
"Нетлінних книг ряди..."	45
"...Світла кімната моя..."	45
"Прокидаюся я з радісним почуттям..."	45
"Книгу треба не тільки любити..."	45
«Ліс зустрів мене як друга...» (з любов'ю до природи)	46
"У східних народів кажуть..."	47
"...Той, хто любить паростки кленові..."	48
"...Люби природу не як символ..."	49
Розмова з другом	50
Порада	52
Шпаки	53
"...Бідна волошко, чому ти у житі..."	54
Друзі	56
"...У синяву підносяться чолом..."	57
Тирса і хохітва	58
"Насичуйся весною, упивайся..."	60
"...Чому так мало, так ганебно мало..."	60
"...Я дуже близько беру до серця..."	61
"...Може, це – архаїка, дурниці..."	62
"Як же так убого ви живете..."	62
«Нове життя нового прагне слова...» (Мова, шкільне виховання, художній переклад, мистецтво, поезія)	63
«Як парость виноградної лози, плекайте мову...»	64
"...Нам, робітникам пера..."	64
"Як гул століть, як шум віків..."	66
"...У кожній мові, в кожнім слові..."	67
"...Неначе скарб дорогоцінний..."	67
"...Мова робить музику..."	67
"...Не люблять кайданів ні слово, ні ідея..."	68

"Мова — основне могутнє знаряддя думки..."	68
"Гартуймо ж слова міць, брати..."	68
"...Єдиний народ..."	69
"Мова — не тільки знаряддя думки..."	69
"Як парость виноградної лози..."	70
"Мова є сповіддю народу..."	71
"Мова — гостра ідейна зброя..."	71
"...Мова — наша зброя..."	72
"...Питання мови, її культури..."	72
"...Коли наші мовознавці..."	73
"Мова — могутнє знаряддя..."	73
"Я не за те, щоб викидати..."	74
"...Нема чого й казати..."	75
"Письменник не може..."	75
"...Багатство поетичної лексики..."	76
"...Звичайно, граматика..."	76
"...Ми повинні дбати..."	77
"...Мовні елементи..."	77
"...Відношення діалектів..."	78
"...Діалекти і наріччя..."	78
"... Наша українська мова..."	79
"...Треба працювати..."	80
"...Словники різного типу..."	81
"Треба вміти..."	81
"...Щодо повноти словників..."	82
"Словники різного типу..."	83
"Словники — справжні..."	84
"Питання про словник"	84
«Друзям — учителям»	85
"...Товариші вчителі!"	85
"Елемент несподіваності..."	86
"Викладати мову..."	87
"Викладання мови..."	87
"Поезія, образне слово..."	88
"...Нерозривний зв'язок мови..."	89
"...Хочу останувитися..."	91
«...Щоб слова з багатих не зробилися убогі...»	92
"Переклад з однієї мови..."	92
"Історія перекладу..."	92
Мистецтво перекладу	93

"...Переклад з будь-якої..."	94
"...На запитання..."	94
"...Перекладач..."	95
"...Особливі труднощі..."	95
"...Перекладач поетичного твору..."	95
"...Переклади з будь-якої..."	96
"...Монополії на переклади..."	96
"...Ми повинні..."	97
"...Переклад «точний»..."	98
«...Тобі, МИСТЕЦТВО..., шлю поклін...»	99
"...Справжнє мистецтво..."	99
"...Мистецтво, справжнє..."	99
"Мистецтво, справжнє..."	100
"Мистецтво рухають..."	100
"Мабуть, я родився швидше..."	100
"Ми маємо чудових співаків..."	101
"...Бо я найбільш люблю..."	101
"...Скажемо просто..."	102
"...Український народ..."	102
"Коли усе в тумані життєвому..."	103
"...О всемогуча пісне!..."	104
"...вже тоді глибоко полюбив..."	105
"...Народна творчість..."	105
"...не любити народну творчість..."	105
«...Поете! Будь собі суддею...»	106
"Поет, у широкому розумінні..."	106
"...А я свої вірші пишу..."	106
"Для сприйняття поезії..."	107
"...Живе поезія у мові..."	107
"— Більше перцю в слово, більше перцю!..."	108
"...В розкішнім одязі, прийнявши ніжну ванну..."	109
Майстрові слова	110
До музи	111
"Коли, втікаючи од пильної роботи..."	112
"Великі поети говорять..."	113
"...Великі народні поети..."	113
"...Великий поет..."	113
"...Хай наше слово не вмирає..."	114
"Слова повинні бути покірні..."	114
"Усі слова — співучі струни..."	114

"Ох, слово ж ти моє, нероджене дитя..."	115
"...А чом у віршах, треба б знать..."	115
"Дивися вглиб життя і вшир життя, поете..."	116
"Коли життя ти не учасник..."	117
"...Мислив я, що нас багато..."	118
"Лише дійшовши схилу віку..."	119
"...А я додам: любити можна..."	121
"...Є поети, для яких світ..."	122
"...Поезія, як і мистецтво..."	123
"...Великий поет..."	123
"Поете! Будь собі суддею..."	124
"Як мисливець обережний..."	125
"...Так і поет, досвідчений і зрілий..."	127
"...Поет може співати..."	129
«...Що брати з Європи...» (листи, спогади, виступи)	130
3 листа до М.К. Зерова, 4 квітня 1923 р., Романівка	131
3 виступу на диспуті 24 травня 1925 року	
«Шляхи розвитку сучасної літератури»	132
3 промови на зборах київських письменників	
4 серпня 1937 р.	133
3 листа до М.С. Хрущова, 1939 р., м. Київ	134
3 листа М.С. Хрущову, початок жовтня 1944 р., Київ	136
3 «Книги про Францію»	138
3 листа від 23 Об. 1963 р., Гагри	138
Підпис під листом від 6 березня 1964 р., Київ	139
3 листа подружжю Дейч від 28. 07. 1963 р.	139
Зі спогадів	139
3 листа від 26 квітня 1964 р., Київ	140
3 листа Олександру Дейчу, 10/11 1964	140
3 листа М. Нагнибіді від 12/11 1964 р.	141
3 листа від 13. 03. 1962 р.	141
3 листа від 22. 01. 1963 р.	142
3 листа 24. 01. 1963 р.	142
3 листа від 06. 04. 1963 р.	143
3 листа від 13. 10. 1963 р.	143
3 листа-відповіді на лист від літератора, на той час вчителя з Волині від 07.12. 1963 р.	144
Зі спогадів	145
3 листа сину Богдану, 30 жовтня 1944 р., Гагри	145
Зі спогадів	146

3 листа до О. Т. Твардовського, 1952 р., Київ	146
3 листа до М. В. Ісаковського, 27 квітня, 1954 р., Москва . . .	147
3 листа К. Є. Ворошилову, не пізніше червня 1955 р., Київ .	148
3 листа Л. В. Андрієвському, 22 листопада 1956 р., Київ	149
Лист до А. А. Ахматової, 19 січня 1959 р., Москва	150
3 листа до Л. Г. Кореневича, 27 серпня 1959 р., Київ	151
3 листа до О. А. Прокоф'єва, 18 жовтня, 1960 р., Київ	152
Лист до Р. П. Головіна, 27 лютого 1961 р., Київ	153
Лист до М. С. Пилинського, 7 листопада 1961 р., Київ	154
Лист до Сумського обласного відділу у справах будівництва і архітектури, 13 червня 1962 р., Київ	155
Лист до міністра культури УРСР Р. В. Бабійчука, 22 вересня 1962 р., Пуща-Водиця	156
3 листа до В. О. Мисика, 1 листопада 1962 р., Київ	156
3 листа до М. С. Тихонова, 20 листопада 1962 р., Київ	157
3 листа міністру освіти УРСР А. Г. Бондар, 21 січня 1963 р., Київ	158
3 листа до А. Л. Сметани, 2 березня 1963 р., Київ	159
Лист до М. К. Гудзія, 13 вересня 1963 р., Київ	160
3 листа до Л. М. Леонова, 7 листопада 1963 р., Київ	161
3 листа до О. І. Аджубея, на той час головного редактора газети — "Известия", 25 листопада 1963 р., Київ	162
3 листа до С. В. Стефаника, 21 лютого 1964 р., Київ	163
Лист міністру освіти УРСР А. Г. Бондар, 3 квітня 1964 р., Київ	164
Лист від 3 серпня 1962 р.	165
з листа від 17.05.1964 р.	165
3 того ж листа	166
19 травня, 1964 р.	166
3 листа від 23 травня 1964 р. з Кунцевської лікарні, м. Москва	167
3 листа-привітання	167
...Обнімуться всі люди, й назвуться братами...	
(Віршовані роздуми)	168
Сон	169
Мое Бажання	170
"Де ж та доля, де та правда..."	171
Шлях	172
Борець	173
"Слава тим, хто прагне волі..."	174

"...Забудь усе, коли прийде весна!..."	175
"Ми розійшлись давно — і цим себе зріднили..."	176
Що я ненавиджу. І що я люблю...	177
"Під сірий шум дощу пронизливо-смутного..."	179
"В трагікомедії життя..."	180
"Проса покошено. Спустіло тихе поле..."	181
Голос отрути	182
"Поки гріх — солодка таємниця..."	183
"Куди йти? Чи знову суєтою..."	184
"Сьогодні був у мене сатана..."	185
"Старосвітський портрет на стіні..."	186
"...Клянусь тобі, веселий світе..."	186
"Яблука допіли, яблука червоні!"	187
"...Мoje життя мене веде нерівно..."	188
"В високій келії, самотно-таємничій..."	189
"Я ніщо, я німий, я той білий листок..."	190
"Минає день за днем в красі одноманітній..."	191
"І шум людський, і велемудрі книги..."	192
"Коли в грудях моїх тривога..."	193
"Пером огненним вічність пише..."	194
"Далекий дім, замислений і білий..."	195
"Немає гірш, як бути собі нудним..."	196
"Коли засиніють веселі гаї..."	197
"Крапивка на ставу цвіте і пахне..."	198
"Несіть богам дари! Прозорий мед несіть..."	199
"...В повітрі дощ, і гречка пахне тепло..."	200
"Запахла осінь в'ялим тютюном..."	201
"Збирають світлі, золоті меди..."	202
"...Та не скупую я ніколи для гостей..."	203
"...Краса не в лініях, не в тонах, не в поставі..."	204
"О груди, радістю осінньою налиті..."	205
"Богиня, смертного зустрівши юнака..."	206
"...Люби свій виноград і заступ свій дзвінкий!"	207
"Я пам'ятник собі поставив нетривалий..."	208
"Не надивився, ні! Я на сади рожеві..."	209
"Так, ми пролог. У вас і королі..."	210
"Пробіг автомобіль, і синя хмарка диму..."	211
"Епоху, де б душею відпочить..."	212
"Піднялися крила..."	213
"Суворих слів, холодних і шорстких..."	214

"Шодня в подвір'я наше заліта..."	215
Наша пісня	216
"...Я молодий, бо з молодими!"	217
"...Все тобі, медова земле..."	218
"...Восени кожен день — якась відміна..."	218
"Цвіте азалія, мій друже Ушаков..."	219
Хвала реальності	220
Синові	221
"...Як без пісні давньої жона..."	222
"... — Не кидайсь хлібом, він святий!"	223
"...І я бачу її, бачу ту, кому до страдницьких..."	225
"Сіяючи у темряві негоди..."	226
"...І нині, життєву кінчаючи дорогу..."	229
"Ніколи я не знав, що так люблю..."	231
"Всім тілом, всім серцем, всім розумом жить..."	233
"...Із поля дівчина утомлена прийшла..."	234
"Три дівчини, студентки, агрономи..."	235
"Трошки вірить серце в забобони..."	236
"Ліс, повитий срібноперим димом..."	237
"Огорнула темрява кімнату..."	238
"Як забути сніг пахучий, талий..."	239
"Ми сиділи в Гданську в ресторані..."	240
Діалог, навіяний дискусією про мистецтво	
в «Комсомольской правде»	241
"Як ідеш ти білою тропою..."	242
"... Як добре, коли світиться вогонь..."	243
"Як добре тій людині жить..."	244
"Як не любити зими сніжно-синьої..."	246
Туга за молодістю	248
"...Пахне снігом, сіном, кінським потом..."	250
"...Вони між нами ходять — і на зборах..."	251
"...Я не турист у ріднім краї..."	253
Радісний роздум	254
"Коли на могилі моїй..."	255

Літературно-художнє видання

Упорядник М. Г. РИЛЬСЬКИЙ

«Мудрості від Максима Рильського»

Вислови, поради, роздуми, настанови,
звернення, міркування про філософію буття

Дизайн обкладинки Олексій Біленко
Верстка блоку Марія Степуріна
Директор видавництва І Степурін

Формат 70x100/32.

Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 10,73.

Наклад 500 прим.

Субліцензійний договір №18/12/19ПД від 18 грудня
2019 року

Видавництво «САМІТ-КНИГА»

Україна, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25

Тел.: (063) 757-74-80

sbook.com.ua

Видавниче свідоцтво ДК 5335 від 20.04.2017